

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politický systém Polska v letech 1944-1989

Zdeňka Vacková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

Politický systém Polska v letech 1944-1989

Zdeňka Vacková

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Konzultant práce:

PhDr. Mgr Petr Jurek

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2012

.....

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu doc. PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. a svému konzultantovi PhDr. Mgr. Petru Jurkovi za věnovaný čas a cenné rady při psaní dané bakalářské práce.

Obsah

1 SEZNAM ZKRATEK.....	1
2 ÚVOD	2
3 VÝVOJ ÚSTAVNÍHO RÁMCE 1945-1989	6
3.1 Před Malou ústavou	6
3.1.1 Referendum 1946.....	6
3.1.2 Parlamentní volby 1947	7
3.1.3 Ústavodárný Sejm	10
3.2 Malá ústava.....	10
3.2.1 (Ne)plnění Malé ústavy.....	12
3.3 Ústava 1952	15
3.3.1 Sejm, Státní rada a Rada ministrů.....	17
3.3.2 Práva a povinnosti obyvatel.....	19
3.3.3 Prezident, volební právo a státní symboly	20
3.3.4 (Ne)plnění řádné Ústavy 1952.....	21
3.4 Novelizace ústavy 1976	23
4 FUNGOVÁNÍ REŽIMU – SPECIFIKA.....	26
4.1 „O nás, bez nás“ a po konci 2. světové války	26
4.1.1 Hranice a obyvatelstvo	27
4.1.2 „Lublinské Polsko“	28
4.2 Proměna komunismu 1944-1989	29
4.2.1 Implementace komunismu a sovětizace.....	31
4.2.2 Autonomní komunismus	32
4.2.3 Krizové roky v Polsku, Maďarsku a ČSSR	34
4.2.4 Pragmatický komunismus.....	36

4.2.5 Komunismus v krizi.....	37
4.3 Emigrace a vliv církve.....	38
4.3.1 Emigrace mezi lety 1945-1989	38
4.3.2 Vliv církve	41
4.4 Opozice a vojenská reakce	44
4.4.1 Opozice – Polsko, Jugoslávie, Maďarsko.....	45
4.4.2 Příklady polské opozice – Znak, Výbor na obranu dělníků, Solidarita	47
4.4.3 Válečný stav	49
5 ZÁVĚR	52
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	56
7 SUMMARY	60
8 PŘÍLOHY.....	61
8.1 Mapa č. 1 Posun hranic po 2. světové válce	61
8.2 Tabulka č. 1 Etapy ve vývoji polského nedemokratického politického systému v letech 1944-1989	62

1 SEZNAM ZKRATEK

BOW Úřad pro válečné odškodnění - Biuro Odszkodowań Wojennych
CEPSR Středoevropská politická studie - Central European Political Studies Review
KC Ústřední výbor - Komitet Centralny
KOR Výbor na obranu dělníků - Komitet Obrony Kobotników
KRN Domácí národní rada - Krajowa Rada Narodowa
NIK Nejvyšší kontrolní úřad - Najwyższa Izba Kontroli
NSZZ „Solidarność“ Nezávislý samosprávný odborový svaz „Solidarita“ - Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“
PKWN Polský výbor národního osvobození - Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PR Polská republika - Polska Rzeczypospolita
PPR Polská dělnická strana - Polska Partia Robotnicza
PPS Polské socialistické strany - Polska Partia Socjalistyczna
PSL Polská lidová strana - Polskie Stronnictwo Ludowe
PZPR Polská sjednocená dělnická strana - Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RM Rada ministrů - Rada ministrów
RP Státní rada - Rada Państwa
RPSP Dělnická strana polských socialistů - Robotnicza Partia Socjalistów Polskich
TRJN Prozatimní vláda národní jednoty - Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej
TRRP Prozatimní vláda Polské republiky - Tymczasowy Rząd Rzeczypospolitej Polskiej
WRON Vojenská rada národní spásy - Wojskowa Rada Obrony Narodowej
ZPP Svaz polských vlastenců - Związek Patriotów Polskiej
ZSL Sjednocená lidová strana - Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSRR Sovětský svaz socialistických republik - Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

2 ÚVOD

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu „Politický systém Polska v letech 1944-1989“. V daném období existovaly dva názvy Polska: Polská republika (*Polska Rzeczypospolita - PR*) a Polská lidová republika (*Polska Rzeczypospolita Ludowa - PRL*). Abychom pochopili komunistické období PRL, je potřeba se podívat už na utváření komunismu v rámci Polské republiky, tedy ve své práci začínám zkoumat polský politický systém již od konce 2. světové války, kdy komunistická moc začala nabírat na síle. Po válce se totiž stát stále nazýval Polská republika. K přejmenování došlo až prostřednictvím Ústavy z roku 1952, tudíž až mezi lety 1952-1989 můžeme mluvit o PRL. PR i PRL si prošly těžkými i „relativně stabilními“ obdobími. Do historie PR nesmazatelně zasáhla 2. světová válka, která sledem událostí zapříčinila radikální změnu v poválečném směřování. Po jejím konci se musely hranice země na základě dohod Velké Trojky posunout směrem na západ. Probíhalo upevňování komunistické moci, přičemž nejdříve se v roce 1946 konalo referendum, které mělo za cíl mobilizovat obyvatelstvo a hlavně oddálit volby. Volby do Ústavodárného Sejmu (polský parlament) se konaly o rok později a provázely je represe namířené proti antikomunistům a „rozvracečům“ státu. Řádná komunistická ústava byla schválena až v roce 1952. Polská ústava od daného roku do roku 1989 byla pouze novelizována.

Období PRL je velmi zajímavé pro zkoumání hlavně z hlediska své specifčnosti. I když byly komunistické státy pod „patronací“ SSSR, i tak měly mezi sebou rozdíly a můžeme u nich najít určité specifické rysy. PRL si prošla bouřlivými obdobími, která se většinou nazývají podle měsíců, kdy proběhla. Nejvýznamnější jsou: červen 1956, březen 1968, prosinec 1970, srpen 1980, prosinec 1981. V daných případech se nabízí srovnání s maďarským rokem 1956 a československým rokem 1968. PRL jako jedna ze zemí východního bloku byla specifická i v jiných oblastech.

Komunismus do jednotlivých zemí byl implementován jiným způsobem, jelikož byl provázen jinými historickými souvislostmi daných zemí. Mezi další specifika, která se v průběhu vývoje PRL objevila, rozhodně patřila emigrace, katolická církev a v neposlední řadě opozice, vyhlášení válečného stavu a jednání u kulatého stolu.

Zkoumané téma se dotýká politického systému Polska mezi lety 1944-1989. Zvolená metoda proto vzhledem k tématu je analýzou politického systému obou polských republik v daném období. V analýze se věnuji oblastem, které slouží pro základní orientaci v problematice. Samotná stať je rozdělena do dvou kapitol. Obě kapitoly jsou více méně vyrovnané, avšak ve druhé se věnuji pravidlům, která byla nastolena a ve třetí se zaměřuji ve větší míře na život a specifika Polska. Pravidla v politických systémech jsou vytvářena prostřednictvím ústav, proto druhá kapitola nese název Vývoj ústavního rámce. V třetí kapitole zkoumám posilování komunistické moci ve 40. letech 20. století, srovnávám vývoj polského komunismu s vývojem ostatních komunistických zemí ve středovýchodní Evropě, polskou emigraci, jakého vlivu dosáhla v režimu církev a jaké to mělo důsledky a v neposlední řadě se zaměřuji na polský způsob formování a fungování opozice a problematiku vyhlášení válečného stavu. Vystává otázka, v čem bylo Polsko rozdílné. Cílem práce je danou rozdílnost najít a vysvětlit ji a to jak v rámci ústavní linie, tak i skutečného fungování režimu. Chci zjistit, proč a jak byla PR a hlavně PRL specifická.

V rámci jednotlivých kapitol se zaměřuji na jednotlivé strany, na převzetí moci komunisty ve 40. letech, dále na ústavní vývoj, tedy hlavní ústavní linie a na zvláštnosti období PR a PRL. V druhé kapitole jsou probírány některé z politických institucí a hlavní události druhé poloviny 40. let, mezi něž patří konání referenda v roce 1946, strany, které souvisí s parlamentními volbami 1947, příprava a realizace tzv. Malé. V rámci ústav začínám analyzovat právě Malou ústavu, přičemž je nutné zjistit ne

jen její znění, ale jestli docházelo i k jejímu plnění. Samozřejmě v Malé ústavě byly pouze vymezeny základní instituce a vztahy mezi nimi a ještě mnoho jejích článků vycházelo z demokratické Ústavy z března 1921. Definovala jednohlavou instituci prezidenta, pravomoci Ústavodárného Sejmu, vlády, Státní rady a Nejvyššího kontrolního úřadu. Plynule navazují na třetí podkapitulu druhé kapitoly, v níž je probírána již řádná komunistická ústava, která vešla v platnost v roce 1952. Jednotlivé instituce byly více definovány. Od dané doby ale PRL měla kolektivní hlavu státu, jelikož instituce prezidenta přestala existovat. Celou kapitolu uzavírám jednou z nejdůležitějších novelizací ústavy, která proběhla v roce 1976. Režim byl označen jako socialistický a přímo v ústavě byla zanesena hlavní úloha komunistické strany. Církev v rámci ústav zmiňují, avšak ve třetí kapitole se jejímu postavení v PRL věnují podrobněji. V rámci ústav se ústavě přetvářející PRL na III. Rzeczypospolitą nevěnují z důvodu, že přechod k demokracii je obsáhlé téma a mohlo by být zpracováno samostatně v další bakalářské práci.

Ve třetí kapitole se věnují fungování režimu a celkově jeho specifickým rysům. V první kapitole jsou rozebírány události následující po ukončení 2. světové války. Druhá podkapitola je zaměřena na srovnání typů komunismu v jednotlivých zemích v časovém sledu, tedy od „přijmutí“ komunismu po jeho ukončení. Emigrace je také zařazena do třetí kapitoly a v jejím rámci zjišťují, jaký vliv měla na dění v PR a PRL. Neméně zajímavé je i postavení polské církve, kterému se mimo jiné věnují. Vzhledem k tomu, že jsou Poláci vysoce věřící, předpokládám, že církev měla (zásadní) vliv na zánik PRL. Jedním z dalších cílů práce je danou hypotézu potvrdit nebo vyvrátit. PRL. Vznik polské opozice a vyhlášení válečného stavu nesmí být opomenuty, jelikož v rámci problematiky vytváří z PRL unikátní stát. Můžeme se zaměřit na otázku, jestli vztah mezi PRL a Sovětským svazem socialistických republik (*Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich – ZSRR*) a okolní dění zapříčinily

vznik silné opozice. Předpokládám, že události ve světě a vztahy se ZSRR ovlivnily polskou opozici a posílily její pozici. Silnou opozicí mám na mysli opozici, jejíž představitelé dokázali ovlivňovat život v zemi a činnost režimu.

Má bakalářská práce je založena na poznatcích, které jsem získala čtením literatury, pramenů a z přednášek. Zkoumané období je docela dobře zmapováno polskými badateli, z nichž převážně čerpám z Kallase. Krizové roky 1956, 1968 a 1970 jsou popsány hned v několika publikacích, ale ve své práci s nimi nepracuji z důvodu ztížených podmínek jejich sehnání.¹ Podobným způsobem jsou řešeny otázky opozice a církve, kdy vycházím především z českých a anglických textů, ale samozřejmě čerpám i z polských pramenů, ale v menší míře. V otázce ústavy mám možnost přímo studovat polský text jejího znění a zároveň sdělit, do jaké míry byla dodržována nebo naopak porušována. Z českých autorů se celému období PRL poměrně hodně věnuje Kubát a Vykoukal. Mezi danými autory je možno vidět rozdíl, z jakého úhlu pohledu na danou problematiku pohlíží. Kubát směřuje politologickým směrem, naopak Vykoukal spíše historickým. Používám mimo jiné i internetové zdroje, odborné články zaměřující se přímo na jednotlivá témata. Příkladem může být časopis *Polityka*, katolický *Tygodnik Powszechny* a *Středoevropská politická studie (Central European political studies review - CEPSR)*.

¹ O detailech roku 1956 se může čtenář dovědět například v publikaci A. Czubiňského, *Czerwiec 1956 w Poznaniu*, Poznań 1986; W. Władyky, *Polska próba. Październik '56*, Kraków 1989 a o roku 1968 a 1970, viz pozn. (Eisler 2000: 137-139).

3 VÝVOJ ÚSTAVNÍHO RÁMCE 1945-1989

3.1 Před Malou ústavou

V oblasti Vývoje ústavního rámce je nutné začít s analyzováním ústavy Polské republiky z roku 1947, ale je důležité upozornit na vytváření institucí, které měly zásadní vliv na podobu dané ústavy. Nejdříve se proto podíváme na referendum, na politické strany, které souvisí s parlamentními volbami, ze kterých vznikl Ústavodárný Sejm. Ten nejenže vytvořil tzv. Malou ústavu, ale před koncem své činnosti v roce 1952 schválil řádnou ústavu (Kosman 2011: 344).

3.1.1 Referendum 1946

Na Jaltské konferenci představitelé velmocí řešili mimo jiné hlavně otázku Polska. Nově vzniklá Prozatímní vláda národní jednoty (*Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej - TRJN*) měla na základě dohod podepsaných během Jaltské konference co nejdříve vypsát volby do parlamentu. Daná situace samozřejmě pro komunistickou Polskou dělnickou stranu (*Polska Partia Robotnicza - PPR*) nebyla přijatelná, proto musela buď použít politický nástroj, který by ji legalizoval, nebo se snažit o konání voleb za co možná nejdélsí dobu. Během této doby by si mohla svoje postavení v zemi upevnit. V podstatě se stalo obojí, avšak v chronologickém sledu. Nejdříve bylo rozhodnuto o vypsání referenda a poté se měly konat volby. S oficiálním návrhem nepřišla PPR, ale její spojenec Polská socialistická strana (*Polska Partia Socjalistyczna - PPS*) 5. dubna 1945 (Kubát 2006a: 93-94).

V referendu, konaném 30. června 1946, byly obyvatelům Polska položeny tři otázky: „1. Jste pro zrušení senátu? (tj. druhé komory parlamentu, formálně existující, ale fakticky nepracující), 2. Jste pro pokračování současné hospodářské strategie? 3. Jste pro inkorporaci Znovuzískaných území?“ (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 167; srovnej s Kubát 2006a: 94).

Konání referenda předcházela obrovská kampaň a represe, během nichž několik funkcionářů opoziční Polské lidové strany (*Polskie Stronnictwo Ludowe - PSL*) bylo koncem června 1946 zavražděno. Na základě dnešních poznatků a odstupu doby badatelé tvrdí, že referendum bylo zfalšované (Kubát 2006: 94-95). Již kolem 3. a 4. července si přední představitelé PPR uvědomovali, že skutečné výsledky referenda nesmí vyhlásit, jelikož by byly pro ně prohrou. Jasně se k této události vyjadřuje Paczkowski: „Znamenalo to de facto úplnou porážku. Dny mijely a hlavní komisař nevyhlašoval výsledky, a když to 11. července konečně udělal, bylo už nad slunce jasnější, že veřejnost obdržela falešné údaje.“ (Paczkowski 2000: 117-118). Skutečné výsledky ukazovaly, že záporně se vyslovilo 75 % voličů při účasti 85 %. Příkladem může být Kraków, kde na první dvě otázky voliči jasně řekli ne. V daném městě měla totiž podle badatelů převahu PSL (Kubát 2006a: 95, poznámka 181). Pár dnů po konání referenda proběhl pogrom na Židy v Kielcích. Mluvilo se dokonce o možnosti, že daný pogrom, při kterém zemřelo 40 lidí a mnoho Židů odešlo ze země, byl vyprovokován, aby se do jisté míry „zamaskovaly“ původní výsledky referenda, které dopadly negativně pro komunisty. Pokud chtěli vyhrát připravované volby, nemohli si dovolit vyhlásit původní výsledky. A navíc se postavili do útočného postavení vůči PSL. Jedním z hlavních cílů komunistů a jejich spojenců totiž byl rozkol v opoziční PSL. Chtěli danou stranu před následujícími volbami zdiskreditovat. Pod tíhou represí, výhružek a vydírání pomalu z PSL její členové odcházeli. Strana nebyla dostatečně vnitřně silná konkurovat PPR (Paczkowski 2000: 118-119).

3.1.2 Parlamentní volby 1947

Po referendu se měly konat volby do parlamentu. Nejdříve si proto přiblížíme nejdůležitější strany, které se zrovna v daném období v politickém prostředí vyskytovaly.

Po konci 2. světové války se v Polské republice utvořila dvě hlavní politická uskupení. Na jedné straně figurovala Polská lidová strana

(*Polskie Stronnictwo Ludowe - PSL*),² která byla podporována většinou veřejnosti a na druhé straně stála Polská dělnická strana (*Polska Partia Robotnicza - PPR*) se svými spojenci (Kubát 2006a: 94). PPR však působila již v průběhu 2. světové války, jelikož byla vytvořena 5. ledna 1942. Jejími členy byli bývalí členové Komunistické strany Polska fungující před válkou, nicméně se proklamovala jako strana radikální levice. V listopadu 1943 stanul v jejím čele a stal se generálním tajemníkem Władysław Gomułka (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 159).

Na konferenci Polské socialistické strany (*Polska Partia Socjalistyczna - PPS*) konané mezi 10.-14. zářím 1944 byla obnovena legální činnost strany. „Zakladatelé“ PPS byli sice původní, ale strana vzhledem k přijatým usnesením byla nesamostatná. Postupně se rozrůstala a v prosinci již čítala její členská základna okolo osmi tisíc osob (Paczkowski 2000: 82).

Lidová strana (*Stronnictwo Ludowe - SL*) také obnovila svoji činnost a to při jednáních ve dnech 17.-18. září. Chtěla, aby se Mikołajczyk a lidovci působící v emigraci navrátili zpět do vlasti. Dále její představitelé po získání svobody chtěli, aby se konaly volby do obou komor parlamentu a nastal příklon k Ústavě z roku 1921. Ani „Curzonova linie“ nebyla pro ně v danou chvíli potřebná. Komunisté se sice snažili odstavit z jejího vedení do jisté míry nezávislé členy, ale i přesto jim SL nebyla plně nakloněna. Další obnovenou stranou se stala málo početná Demokratická strana (*Stronictwo Demokratyczne - SD*) opět ustanovená 24. září (Paczkowski 2000: 82-85).

Nejdříve jsme si představili strany, teď se budeme věnovat samotným volbám. Na základě rozhodnutí Domácí národní rady (*parlament, Krajowa Rada Narodowa - KRN*) měla být vytvořena instituce, která měla připravit novou ústavu - Ústavodárný Sejm, který na rozdíl od polských tradic byl unikamerální. Parlamentní volby provázely represe

² V roce 1949 se z PSL stává, po spojení lidoveckých stran a hnutí, s názvem Sjedinčená lidová strana (*Zjednoczone Stronnictwo Ludowe - ZSL*) (Kosman 2011: 343).

namířené proti PSL a jejím sympatizantům. Několika kandidátům nebylo dovoleno se jich účastnit, jiní byli vězněni a dokonce došlo k několika vraždám funkcionářů strany. PSL žádnou koalici neutvořila, naopak PPR se spojila s levicovými stranami. Koalice ve zkratce byla pojmenována Demokratický blok, ale její oficiální název zněl „Volební blok demokratických stran a odborových svazů“. Samotné volby byly uskutečněny 19. ledna 1947 za přítomnosti strachu, represí a ozbrojených složek (Kubát 2006a: 95-96). Ve své publikaci Paczkowski uvádí, že teror probíhal obzvláště na venkově. Voliči bloku byli upřednostňováni před ostatními voliči, docházelo k manipulaci s lístky, kdy tu a tam chyběli kandidáti PSL a samozřejmě se celé volby neobešly bez účasti příslušníků Bezpečnosti, vojáků a dalších represivních složek země.³ (Paczkowski 2000: 120). Za takových podmínek zvítězila „oficiálně“ koalice v čele s PPR. Podle oficiálních výsledků získala 80,1 % hlasů, a i když PSL proti zfalšovaným výsledkům protestovala, nesetkal se daný protest skoro s žádnou odezvou. Začala éra nově se tvořícího Polska (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 169).

V prosinci 1948 se utvořila rádoby „nová“ strana s názvem Polská sjednocená dělnická strana (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza - PZPR*)⁴, ale ve skutečnosti vznikla spojením PPR a PPS. Tímto sloučením se její členská základna rozrostla na 1,5 milionů osob. Největšího rozmachu zaznamenala v roce 1980, kdy měla 3,1 milionů členů. V rámci komunistických stran vznikaly tzv. buňky, které se dělily na profesionální a teritoriální. V rámci úřadů a podniků vznikaly buňky založené na profesi a teritoriální byly založené na území, kde lidé žili. Pravidla fungování a pravidla struktury PZPR zavedená do jejích stanov, schválená na plenárních zasedáních ústředního výboru

³ PRL byla rozdělena na více než pět a půl tisíce obvodů. PSL získala volební výsledky pouze z méně než třinácti set, na jejichž základě bylo patrné, jak by ve skutečnosti volby dopadly. Měla 69% podporu voličů (Paczkowski 2000: 120).

⁴ Jejím předsedou se stal Bolesław Bierut. Generální tajemník Władysław Gomułka po obviněních, kterým musel čelit, byl zvolen jen členem ústředního výboru (Kosman 2011: 343).

a sjezdech, nebyla dodržována. Tato strana vydržela působit v PRL do jejího zániku, tedy do roku 1989.⁵ (Kubát 2008: 92-93).

3.1.3 Ústavodárny Sejm

Volební systém z roku 1922 byl základem pro volební systém dané doby, tedy do polského jednokomorového parlamentu se volilo v přímých a všeobecných volbách prostřednictvím proporčního volebního systému. Konečný počet členů Sejmu se ustavil na čísle 444. Při zjišťování počtu mandátů, které strana získala, se používala d'Hondtova metoda volebního dělitele, přičemž strany nebyly limitovány volební klauzulí. V porovnání s rokem 1922 se změnila všeobecnost volebního práva. Aktivním i pasivním právem nedisponovaly osoby, které žily mimo zemi nebo přímo brojily proti tehdejšímu politickému vedení (Kubát 2006a: 95-96).

První zasedání Sejmu proběhlo 4. února 1947. Daný den byl přijat zákon o volbě prezidenta a na jeho základě hned druhý den proběhla samotná volba,⁶ v níž byl zvolen prezidentem PR Boleslaw Bierut. O čtyři dny později byla jeho osobou jmenována vláda, do jejíhož čela se postavil Józef Cyrankiewicz. Vládních 20 křesel bylo rozděleno následujícím způsobem: PPR 5+1, PPS 6, SL 5, SD 2 a SP 2. Dne 19. února 1947 Ústavodárny Sejm přijal Malou ústavu (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 169).

3.2 Malá ústava

Malá ústava vycházela z ústavy z března 1921, potvrdila Manifest Polského výboru národního osvobození (*Polski Komitet Wyzwolenia*

⁵ V období PRL existovaly ještě dvě další strany, tzv. satelity, které byly na PZPR závislé. Jednalo se o Demokratickou stranu (SD) a Sjednocenou lidovou stranu (ZSL) (Kubát 2008: 97).

⁶ Ráda bych poukázala na rozdíly v literatuře. Volba prezidenta proběhla hned ten samý den, co byl vyhlášen daný zákon (Kubát 2006a: poznámka 187.).

Narodowego - PKWN) a jsou v ní mimo jiné zmíněny i národní rady a státní a sociální reformy. Mezi nejvyšší orgány Polské republiky patřily v dané době Ústavodárný Sejm zvolený na pět let, prezident, vláda, Státní rada (*Rada Państwa - RP*) a nezávislé soudy.⁷ Prezidentovi náleželo právo svolávat parlament, zahajovat, ukončovat a odkládat jeho zasedání. Jeho funkční období bylo ustanoveno na sedm let, při čemž musel být zvolen absolutní většinou hlasů za přítomnosti dvou třetin poslanců. Pokud by došlo k situaci, že by prezident musel odstoupit, parlament musel nového prezidenta zvolit co nejdříve.⁸

Přímo v ústavě bylo napsáno jméno prezidenta, kterým se stal Bolesław Bierut. Józef Cyrankiewicz byl jmenován do funkce předsedy Rady ministrů (*vláda, Rząd Ministrów - RM*). V Radě ministrů působili dva více předsedové, z nichž jedním z nich byl Antoni Korzycki a druhým Władysław Gomułka, který zároveň vykonával funkci ministra získaných území. V ústavě byli vyjmenováni všichni ministři za jednotlivé resorty.⁹

Vláda mohla vydávat dekrety s mocí zákona, ale ne všechny. Dekrety, které se týkaly rozpočtu, peněžního systému, ústavy, voleb, státní kontroly, odpovědnosti ministrů a prezidenta, místní samosprávy, odvodu příjmu, zasahování do národního hospodářského plánu a schvalování mezinárodních smluv, nepatřily do pravomocí vlády. Státní rada měla také pravomoc schvalovat dekrety. Podléhaly však kontrasignaci prezidenta, předsedy Rady ministrů a ministrů resortů, kterých se daný zákon týkal. Pokud by nastala situace, kdyby dekrety

⁷ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71). Art. 2.; 6.

⁸ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71). Art. 7.; 12.; 14.

⁹ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71).

nebyly schváleny Sejmem nebo mu nebyly předloženy na jeho prvním zasedání od jejich vydání, pozbývaly platnosti.¹⁰

Předseda Sejmu byl tzv. maršálek, kterým se stal Michal Żymierski. Zároveň zastával funkci ministra národní obrany. Maršálek byl vybírán ze středu parlamentu společně se třemi vícemaršálky, tajemníky a komisí. Podle ústavy maršálek odpovídal parlamentu za činnost parlamentních úředníků. Patřil společně s prezidentem, vícemaršálky a předsedou Nejvyššího kontrolního úřadu (*Najwyższa Izba Kontroli - NIK*) mezi členy Státní rady.^{11, 12}

Do činnosti Státní rady patřil dozor nad národními radami, které byly pod správou KRN a Presidia KRN. Jak je výše zmíněno, schvalovala dekrety, které přijala na popud parlamentu vláda. Hodnotila zprávy od Nejvyššího kontrolního úřadu a mohla využít možnosti legislativního návrhu. Na popud Rady ministrů mohla vyhlásit mimořádný nebo válečný stav.¹³ Rada ministrů se skládala z ministrů za jednotlivé resorty. V čele vlády stál předseda Rady ministrů.¹⁴

3.2.1 (Ne)plnění Malé ústavy

Při čtení ústav je důležité jak jejich obsah, tak i jejich dodržování. I když ústava z roku 1947 se mohla jevit jako demokratická, Polská republika byla v realitě nedemokratickým státem. Státní orgány ústavu v jejím plném znění nerespektovaly. Na jejím základě měl být režim

¹⁰ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71). Art. 4.

¹¹ Pokud by vypukla válka, stal by se členem Státní rady i Nejvyšší velitel polské armády.

¹² Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71). Art. 9., 15.

¹³ Art. 19. 2. ...stan wyjątkowy lub wojenny.

¹⁴ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71). Art. 16.; 17.; 19.; 20.

parlamentní. Vyskytoval se princip dělby moci, ale poté, co PZPR ještě více posílila svou moc a zbavila se opozice, o parlamentním režimu nemohla být řeč. Navíc neexistovaly principy dělby moci a multipartismus, které jsou řazeny mezi ukazatele parlamentního režimu. Chyběl princip kontrasignace prezidentských rozhodnutí vládou. Přestože byl Sejm legitimizován lidem prostřednictvím voleb, síla vlády se zvyšovala na jeho úkor. Existuje proto jednoduché vysvětlení. Zákonodárnou funkci ve svých rukou držela ve skutečnosti vláda ovládaná PZPR. Pravomoc schvalování dekretů nepříslušela Sejmu, nýbrž Státní radě (Kubát 2006a: 98-101).

Malá ústava, jak již název napovídá, určila pouze základní státní instituce - prezident, Ústavodárný Sejm, vláda, Státní rada, národní rady a soudy. Parlament se skládal již jen z jedné komory. Státní rada byla nově vytvořeným orgánem výkonné moci. Převzala některé pravomoci příslušející vládě, a jelikož část jejích členů byla vybírána ze Sejmu, byla tím zajištěna moc Sejmu nad vládou, avšak pouze dočasně. Z hlediska významu parlamentu se stal pouhou „figurkou na šachovnici“, se kterou se dalo relativně dobře manipulovat. Na základě chování představitelů jednotlivých státních institucí lze říci, že byl naplněn princip jednotnosti státní moci (Kallas 2003: 83-84).

Malá ústava ustanovila mandát poslanců Ústavodárného Sejmu na pět let, poslanci však zůstali ve své funkci o půl roku déle. (Kallas 2003: 73). Je nutné však zmínit, že zákonem z 15. července 1951 konec funkčního období Ústavodárného Sejmu bylo stanoveno na 4. srpna 1952 (Czubiński 1998: 314).

Navrhovat zákony mohli tři instituce - vláda, Státní rada a v rámci Sejmu deset poslanců. Dříve je zmíněno, že vláda nemohla vydávat dekrety týkající se návrhu rozpočtu. Podle Kallase v rámci vlády právě maršálek mohl navrhopvat zákony o rozpočtu. Více než 90 % zákonů, které vešly v platnost, byly navrhnuty právě vládou. Zde je vidět její síla. Výkonnou mocí měl disponovat prezident a vláda. Místo výkonné moci, se ujala moci zákonodárné. Návrhy zákonů procházely třemi čteními, kdy

nejdříve byly probírány v rámci Sejmu a komisí, kterých se dané návrhy týkaly. V posledním čtení mělo dojít k schválení, což většinou proběhlo v celku rychle, jelikož se poslanci většinou návrhů důkladně nezabývali. Činnost Sejmu se změnila i z důvodu sociálně-ekonomických a politických proměn. Do veřejného života zasahoval větší mírou pouze do jara roku 1948. Opozice působící kolem PSL byla postupně parlamentní většinou eliminována, jelikož PZPR svoji hegemonní pozici v parlamentu upevňovala (Kallas 2005: 422-423).

Podle Kallase Malá ústava změnila i charakter mandátu poslanců, jelikož opustila zastupitelské tradice. Po roce 1950 byl lid reprezentován národními radami, nikoli Sejmem. Na základě vztahu vlády a Sejmu, existovaly principy důvěry parlamentu a zodpovědnosti vlády před parlamentem. S postupem času ale vláda již tak nečinila, jelikož důležitost Ústavodárného Sejmu se snižovala právě v důsledku eliminace opozice. Sejm nakonec rezignoval a důvěru vládě poskytl. To zapříčinilo situaci, kdy vláda v podstatě neoficiálně nebyla odpovědná Sejmu (Kallas 2003: 82-83).

Další rozpor mezi Malou ústavou a skutečností lze sledovat u instituce prezidenta. Od září 1948 Bolesław Bierut zastával funkci generálního tajemníka Ústředního výboru ještě nesjednocené PPR a od prosince funkci předsedy Ústředního výboru PZPR. Prvky nedemokracie byly naplněny. Pokud vezmeme širší časový úsek, dostaneme se do roku 1950, od kdy prezident zastával funkci předsedy Státní rady, Kabinetní rady a Prezídia vlády. Existoval princip nekumulace státních úřadů, ale v jeho případě byl daný princip nerespektován (Kallas 2005: 423).

Podle Czubińského instituce působící v rámci hospodářství a bezpečnosti nepracovaly v souladu s ústavou. Lidé se báli mezi sebou, aby je náhodou někdo „od vedle“ neudal a oni na základě křivého obvinění museli jít do vězení. Lidé nemohli vlastnit majetek. Práva obyvatel byla porušována: „Porušování soukromé korespondence, telefonní odposlech, používání metody politické provokace, věznění lidí

bez řádných důvodů, ve vyšetřování používání zákonem zakázané metody vynucování přiznání.¹⁵ (Czubiński 1998: 314).

V rámci rozpočtové politiky od roku 1951 fungoval celistvý rozpočtový systém, který byl založen na příjmech a výdajích jak na celostátní, tak i na regionální úrovni. Prostřednictvím daného systému vláda mohla přesouvat finanční prostředky, a tím byl Sejm omezen v plánování státní finanční politiky (Kallas 2005: 422).

3.3 Ústava 1952

V lednu 1947 byl zvolen parlament, který byl pokládán za Ústavodárné shromáždění. V létě 1949 vznikly uvnitř ústředního výboru PZPR dvě komise. První z nich nazvaná A se měla věnovat ústavě z hlediska práva a druhá – komise B – se zabývala ideologií a mírou následování sovětské předlohy z roku 1936. K první verzi ústavy došlo až na podzim 1950 a o pár měsíců později byl návrh přednesen v politbyru, kde na konečnou verzi dohlížel Bierut. Dokonce sám Stalin se k nové polské ústavě vyjádřil a pár částí pozměnil (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 257). Někteří z těch, co pracovali na nové ústavě, zjistili, že Stalin provedl kolem 50-82 změn, přičemž došlo i k změnám odlišného výkladu ústavy (Czubiński 1998: 315). Po jeho korekci mohla podobu ústavy vidět i „veřejnost“. Jako schválení polské ústavy bylo zvoleno datum 22. července 1952, kdy se slavilo osmi-leté výročí Manifestu Polského výboru národního osvobození (*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego - PKWN*). Název státu byl změněn na Polská lidová republika (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 258).

Ústava z 22. července 1952 byla schválena ještě před vypršením funkčního období Ústavodárného Sejmu, a tak byla dovršena proměna polského státního zřízení na základě stalinského modelu. Již víme, že

¹⁵ Łamano tajemnicę korespondencji, zakładano podsłuch telefoniczny, stosowano metody prowokacji politycznej, aresztowano ludzi bez odpowiednich nakazów, w śledztwie stosowano niedozwolone prawem metody wydobywania zeznań (Czubiński 1998: 314).

Polská republika byla nově přejmenována na Polskou lidovou republiku. Tedy od druhé poloviny července 1952 můžeme mluvit o PRL, do té doby se pouze etablovala. Funkci prezidenta Polské lidové republiky v ústavě již nelze najít, jelikož byla zrušena. (Kosman 2011: 344).

Při čtení ústavy Polské lidové republiky z roku 1952 se může zdát, že daná ústava pokládá základy sociálního státu, že si dané uspořádání státu jeho představitelé přejí. V dané době se mluvilo o komunistickém státu. Nejdříve však Poláci museli vytvořit socialismus a poté se mohli pustit do fáze pravého komunismu, ve kterém by si byli všichni lidé rovni, a vlastnictví by zaniklo. Když zvážíme danou situaci, tato fáze se může zdát být idealistická. Poláci se k ní mohli v dalším vývoji politického systému pouze přibližovat. Člověk je na základě své povahy podle Jean-Jacques Rousseaua egoistický, tudíž pravý komunismus nemohl v daném období existovat v podstatě nikde.

Začátek ústavy se může jevit oproti realitě idealistický, možná až utopistický, jelikož se v něm píše o rozvoji v různých oblastech (kulturní, hospodářská, politická), o celkovém rozvoji státu, o mírumilovném vztahu lidí mezi sebou a ke svému státu. Základem pro zvýšení životní situace měla být vzájemná spolupráce mezi rolníky a dělníky, mezi obyvateli státu. Právě pracující lid byl základem společnosti. PRL se stala danou ústavou „lidovou demokracií“. V článku 3 byl kladen důraz na zlepšení životní úrovně, hospodářství, rozvoj kultury a technologií. Přímo určovala vypořádávání se s „nepřáteli lidu“: „omezuje, vytěsňuje a odstraňuje sociální třídy, které žijí na úkor dělníků a rolníků.“¹⁶ Byla výslovně namířena proti kapitalistům. V ústavě byl zahrnut princip: „každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb.“^{17, 18}

¹⁶ Art.3. 4) ogranicza, wypiera i likwiduje klasy społeczne, żyjące z wyzysku robotników i chłopów,

¹⁷ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Preambule; Art. 3.; 9.; 10.; 14.

V ústavě byl kladen důraz na pracující lid, polské tradice a osvobození se z područí. Objevuje se část popisující přímo „kolonizátory“, kteří si v minulosti polské území rozdělili. Mezi nimi kromě pruských a rakouských „kolonizátorů“ byli i ruští. Vzhledem k tomu, že se jedná o komunistickou zemi pod sovětským vlivem, je zarážející, že tuto část Stalin nevyškrtl. V další části byl naopak Svaz sovětských socialistických republik (*Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich - ZSRR*) vyzdvižen jako stát, který Polsko vyvedl z německé okupace. Manifest PKWN z 22. července 1944 byl zmíněn ne jen v Malé ústavě, ale i v ústavě z roku 1952. Bezpečnostní Ozbrojené složky státu zajišťovaly, aby stát byl suverénní a nezávislý.¹⁹

Obyvatelé PRL mohli vyslovit svá přání, stížnosti, žádosti ke státu, který je projednal a sdělil jim své stanovisko. Je důležité upozornit na článek 2, ve kterém je zmíněna možnost odvolatelnosti poslanců a členů národních rad. Voliči měli právo je odvolat. Schválením ústavy se poslanci, vláda a další státní instituce zavázaly plnit její články, ale už v době jejího přijetí bylo jasné, že realita bude jiná.²⁰ Do roku 1952 došlo k mnoha represím namířeným proti určitým skupinám obyvatel. Určitě by se mocenské složky donucovacích prostředků nevzdaly.

3.3.1 Sejm, Státní rada a Rada ministrů

Polský parlament stál v čele státní moci, přijímal ústavy a dohlížel nad prací ostatních státních institucí. Podle ústavy měl být institucí, která ztělesňuje vůli lidu, který pracuje ve městech i na vesnicích. Byl stanoven počet, kdy na jednoho poslance připadalo šedesát tisíc obyvatel. Poslanec mohl být zavřen do vězení nebo nést trestní odpovědnost pouze za předpokladu, že s tím souhlasil parlament, případně v jeho nečinnosti

¹⁸ Art. 4. 3. „od každého według jego zdolności, każdemu według jego pracy“.

¹⁹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Preambule; 6.

²⁰ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 2.; 5.

Státní rada. Ze středu parlamentu se vytvořila skupinka, v které působil maršálek, vícemaršáلكové a komise. Právě maršálek dbal na činnost poslanců. Do činnosti Sejmu patřilo schvalování rozpočtu a hospodářského plánu. Zákony, které schválil, stvrzoval svým podpisem předseda a tajemník Státní rady. Poslanci vykonávali svoji funkci čtyři roky. Po uplynutí daného období se na popud Státní rady opět konaly volby.²¹

V rámci parlamentu se utvořila Státní rada, jejímiž členy byli: předseda, čtyři místopředsedové, tajemník a devět členů. Jako člen nebo místopředseda mohli být vybráni maršálek a vícemaršáلكové. Státní rada pracovala do doby, než se utvořil nový Sejm. Vzhledem k tomu, že její členové byli zároveň členy parlamentu, byla jeho výkonným orgánem, který mohl vydávat dekrety s mocí zákona, rozhodovat o diplomatech působících v cizině, schvalovat smlouvy na mezinárodním poli, vyhlašovat milost a další. Dohlížela nad činností národních rad. Zodpovídala se však za svoji práci parlamentu. Pokud by došlo k útoku ze strany cizího státu, mohla vyhlásit válečný stav pouze tehdy, když se parlament zrovna nesešel a situace to vyžadovala. Pokud srovnáme pravomoci českého prezidenta a polské Státní rady je zřejmé, že se PRL blížila ke kolektivní hlavě státu, i když prezidentem byl na přechodné období Bolesław Bierut.²² Bierut působil do doby, než byl zvolen nový Sejm, z jehož středu vznikla právě nová kolektivní hlava státu Státní rada.

V PRL se vláda nazývala Rada ministrů a jejími členy byli její předseda, víceředsedové, jednotliví ministři a konkrétní ředsedové výborů a komisí působící ve státní správě. Byla zodpovědná především Sejmu, avšak v době jeho nečinnosti přebírala její odpovědnost Státní rada. Mezi další činnosti RM patřil dohled nad prací jednotlivých

²¹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 15.; 16.; 18.; 19.; 23.-24.

²² Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 25.-27.

ministerstev, rozpočtová politika, příprava hospodářského plánu, dohled nad plněním zákonů, udržování vztahů se zahraničím a mimo jiné i zajištění obrany země, tedy vojenské služby.²³

Na lokální úrovni fungovaly národní rady, které občané volili každé tři roky. Staraly se o hospodářský, kulturní a sociální rozvoj, o práva a ochranu obyvatel v daném regionu. V čele jednotlivých národních rad stálo předsednictvo. Bylo odpovědné národní radě, která ho zvolila nebo radám působícím na vyšší úrovni.²⁴

3.3.2 Práva a povinnosti obyvatel

Představitelé pracující na znění ústavy se snažili, aby ženy měly stejná práva a příležitosti ve všech oblastech jako muži, například ženy mohli volit stejným způsobem. Manželství a rodina byly pro stát důležité, a proto jim byla poskytována zvláštní péče. Zvláštní ochrany požívaly těhotné a ženy vychovávající malé dítě. Lidé mohli dobrovolně věřit a chodit do kostela, nesměli být však nuceni k vyznání. Církev v dané době mohla svoji činnost provozovat bez nějakých větších omezení. Měla působit samostatně bez zásahu státu, avšak jen do té doby než by začalo docházet k negativním výlevům proti státu prostřednictvím církve a jejích věřících.²⁵

Byla stanovena osmi-hodinová pracovní doba, avšak v určitých případech definovaných zákony, mohla být doba kratší. Zdraví lidí bylo ochraňováno. Lidé měli být sociálně zabezpečeni, kdyby se stala náhlá situace v podobě nemoci nebo nemožnosti vykonávat svou práci. Představitelé počítali v rámci ústavy s rozvojem sociálního systému. Samozřejmě děti a mládež měly nárok na vzdělání. Stát proto zavedl

²³ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 29.-32.

²⁴ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 34.; 37.; 42.

²⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 66.; 67.; 70.; 83.

stipendia, aby se vzdělání dostalo i k dětem chudších rolníků a dělníků. Podle ústavy obyvatelé PRL se mohli sdružovat, existoval princip volnosti tisku a slova. Naopak lidé měli zakázáno se sdružovat za účelem narušování právního pořádku a politického a sociálního systému.²⁶

3.3.3 Prezident, volební právo a státní symboly

Přímo v ústavě se čtenář nemůže dočíst, jaké pravomoci příslušely prezidentovi. Na jejím konci však byl uveden Bolesław Bierut jako osoba vykonávající danou funkci.²⁷ Čtenář se o prezidentovi může dočíst až v Úvodním předpisu Ústavy Polské lidové republiky. Svoji funkci vykonával pouze do doby, než se vytvořila nová Státní rada, tedy až nový Sejm byl zvolen a zvolil ji ze svého středu. Poté jeho funkce přešly na Radu ministrů, nebo-li vládu. Stávající Nejvyšší kontrolní úřad působil do doby, než vešel v platnost zákon o státní kontrole. Funkci předsedy Rady ministrů opět vykonával Józef Cyrankiewicz. Maršálkem Sejmu byl zvolen Konstancy Rokossowski,²⁸ který zároveň byl ministrem národní obrany.²⁹

Ústava zachovávala principy rovnosti, tajnosti, přímé volby a všeobecnosti. Volební právo příslušelo všem obyvatelům nad 18 (aktivní) nebo nad 21 let (pasivní), co se týkalo voleb do parlamentu nebo do národních rad. Zvláštní důraz byl kladen na rovnost volebního práva mužů a žen, stejně tak i příslušníků armády. Jediné osoby, které

²⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 60.; 71.; 72.

²⁷ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). s.345-370.

²⁸ Gomułka již v dané době svoji původní funkci nezastával, jelikož kvůli svému názoru byl roku 1952 uvězněn. Rokossowski byl sovětský maršál, který přijal polskou koncovku svého jména (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 256-257).

²⁹ Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 233). Art. 2.; 3.;6.; 7.

byly zbaveny možnosti volit, byly duševně nemocné nebo pozbyly veřejných práv na základě rozhodnutí soudu.³⁰

V ústavě byly též vyjmenovány symboly PRL, kterými byly státní barvy, znak a můžeme zde najít i zmínění o hlavním městě, tedy Varšavě. Pokud chtěli představitelé státu změnit ústavu, museli se řídit následujícím článkem (91.): „Změna Ústavy může být provedena pouze prostřednictvím Sejmu Polské Lidové Republiky nejméně 2/3 hlasů přítomných poslanců, avšak za účasti poloviny z celkového počtu poslanců“.^{31, 32}

3.3.4 (Ne)plnění řádné Ústavy 1952

Základním problémem bylo, že řádná ústava ne zcela jasně vymezila kompetence a pravomoci jednotlivých státních orgánů. To pak způsobovalo libovolný výklad „po svém“. Od 70. let některé články byly v rozporu, jelikož v nich bylo napsáno něco jiného o stejném subjektu. Nebyly řádně vymezeny vztahy mezi vrcholnými institucemi státu a stavy nadřazenosti v rámci právních aktů. Hlavní roli, jak již bylo řečeno, opět hrála PZPR. V rámci ústavního systému princip dělby moci, známý v demokratických systémech, byl nahrazen principem jednolitosti státní moci. Princip zastupitelského systému byl pozměněn či dokonce vůbec nenaplněn. (Kubát 2008: 81-82).

Stát se stal základním stavebním kamenem PRL, avšak v ústavě chyběl prvek, kdy jsou obyvatelé chráněni před státem samotným. Z formálního hlediska byla PRL právním státem, ve kterém Sejm nadržel ve svých rukou výkonnou moc. Vzhledem k tomu, že byla vytvořena

³⁰ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 80.-85.

³¹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolity Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232). Art. 89.-91.

³² Art. 91. Zmiana Konstytucji może nastąpić tylko w drodze ustawy, uchwalonej przez Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej większością co najmniej dwu trzecich głosów w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby posłów.

Státní rada, která fluktovala mezi Sejmem a vládou, nesouhlasilo dané uskupení s jednoduší státní moci.³³

Státní radu, kterou známe z Malé ústavy, nemůžeme pokládat za stejnou, která byla ustanovena roku 1952. Změnil se rozsah pravomocí, změnila se skladba členů a v neposlední řadě i její charakter. Prezident RP pozbyl některých svých kompetencí, které připadly právě RP. Podle řádné ústavy patřila mezi hlavní instituce státní moci, přičemž si nebyly rovny. RP měla být odpovědná Sejmu, jelikož z jeho středu vzešla. Její podřízenost ale v realitě nebyla uplatňována, obzvláště do roku 1956. Vzhledem k tomu, že se Sejm stále nescházel, docházelo k situaci, kdy RP převzala pravomoci Sejmu. Mezi jednotlivými zasedáními Sejmu fungovala RP. Nakonec to vedlo k situaci, kdy vykonávala kontrolu nad vládou a vydávala zákony místo Sejmu. Dekrety s mocí zákona vydané RP byly schváleny Sejmem na nejbližším zasedání, avšak tento úkon byl jen formalitou. Státní rada, vláda nebo skupina poslanců mohla navrhnout zákon, a tak se dělo i ve skutečnosti (Kallas 2003: 149; 155; 157).

Princip tajnosti voleb byl porušován samotnými voliči, jelikož na kandidátních listinách bylo pořadí kandidátů stejně již předem dané. Někteří voliči veřejně neoznačili žádného kandidáta a lístek jednoduše odevzdali. Podobným způsobem vyplněný hlasovací lístek v podstatě znamenal souhlas s daným pořadím kandidátů. V této době již mluvíme o více kandidátech, kteří se ucházeli o jedno křeslo (Kubát 2008: 83). V roce 1952, kdy proběhly parlamentní volby, byl ale počet kandidátů roven počtu mandátů. Státní rada dodržovala čtyřletý mandát poslanců Sejmu a minimální počet jeho svolání (Kallas 2003: 143; 146-147).

V rámci třetí kapitoly je docela poměrně obsáhle probráno, jak se komunističtí představitelé chovali vůči církvi a opozici a naopak, jak se

³³ Konstytucja PRL, Kallas, M., (nedatováno): *Wszechnica Sejmowa*, <http://edukacja.sejm.gov.pl/historia-sejmu/polskie-konstytucje/konstytucyjna-prl.html> (20.3.2012).

dané dva subjekty vymezovaly vůči komunistickému režimu, což s danou podkapitolou mimo jiné souvisí.

3.4 Novelizace ústavy 1976

Jedna z nejdůležitějších změn ústavy proběhla právě v daném roce, přesně řečeno 10. února. PRL přestala být „lidovou demokracií“, jelikož byla dokončena výstavba socialistického státu. „V Polské lidové republice základním cílem činnosti státu je všestranný rozvoj sociální společnosti, rozvoj tvůrčích sil národa a každého člověka za účelem uspokojení potřeb obyvatel.“³⁴ Vzhledem k událostem, které předcházely změně ústavy, není se čemu divit, že komunisté chtěli, aby se úroveň pracujícího lidu zlepšovala. Přímo do ústavy byl začleněn princip hlavní úlohy strany PZPR. PZPR, ZSL a SD mezi sebou spolupracovaly, a tak vznikla Fronta Národní Jednoty (*Front Jedności Narodowej - FJN*).³⁵

Ústava umožňovala participaci lidí na vládě a vytváření různých skupin samostatně fungujících. V budoucnosti to mělo za následek vznik dalších opozičních hnutí a skupin, včetně Solidarity. Stát disponoval veřejným statkem, který byl základem hospodářství země. Fungoval na principu sociální spravedlnosti a jeho představitelé se snažili o minimalizaci negativních vlivů působících na život obyvatel. Negativními vlivy mám na mysli různé skupiny, hnutí (radikální opozice), které se snažily z pohledu komunistů o jejich svrhnutí či alespoň reformu stávajícího systému. V rámci podpory dělníků a rolníků se stát staral, aby měli dobré podmínky práce, aby se zvýšila úroveň technologií a celková výroba. V oblasti řízení hospodářství mělo všechno probíhat na socialistickém principu.³⁶

³⁴ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29). (překlad autorky) Art. 1: 2.

³⁵ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29) Art. 1: 1.; 2.

³⁶ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29) Art. 1: 3.; 7.

Opět pro stát byla důležitá rodina jako jeho základ. Důraz byl kladen na mateřství a mládež, která měla být vychovávána na základě hodnot daného systému. Představitelé PRL si uvědomovali, že budoucnost státu leží v rukou mládeže, a proto bylo nutné je vychovávat, umožnit jim rozvoj v různých sférách. V rámci školství rodiče za vzdělání svých dětí nemuseli platit a děti se mohli hlásit ne jen na střední školy, ale i na vysoké. Lidem bylo umožněno užívat životního prostředí, ale samozřejmě ho na oplátku museli chránit. Nebylo zapomenuto ani na Poláky žijící mimo PRL, kteří byli pod její ochranou.³⁷

Pro představitele PRL byla důležitá nezávislost, suverenita, spolupráce mezi dalšími národy a zachování míru. Polská republika a později PRL byly na ZSRR závislé. Nezávislost a suverenita byly porušeny již dávno. Suverenita se dělí na vnější a vnitřní. Představitelé ZSRR byli v PRL přítomni, proto PRL vnější suverenitu rozhodně neměla. Vnitřní suverenita byla naopak naplněna jen z části, jelikož měla sice relativně stabilní vládu, ale tu v podstatě ovládala PZPR svým dominantním postavením. Je důležité upozornit, že spolupráce mezi státy probíhala především v rámci socialistických zemí. Samozřejmě v mnoha situacích měl hlavní slovo ZSRR.³⁸

Především je nutné říci, že změnu ústavy předcházel nesouhlas z řad obyvatelstva. Bylo podepsáno několik petic, z nichž jednou z nejznámějších byla „59 významných představitelů intelektuálního života“ z 5. července 1975. Jejimi signatáři byli intelektuálové, kulturní umělci a někteří představitelé politického uskupení „Znak“. Nakonec byly přes protesty ústavní změny schváleny. Pouze jediný poslanec se odvážil vzdát se hlasování. V následujících volbách do Sejmu, které proběhly 21. února 1976, již nebyl navrhnut na kandidáta „Znaku“. V podstatě kdyby polská ústava vůbec neexistovala, nemělo by to na dění až takový

³⁷ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29) Art. 1: 3.; 34.; 35.; 37.-39.; 43.

³⁸ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29) Art. 1: 4.

vliv. Mnoho ustanovení v člancích bylo již dávno v praxi naplňováno. Prvním příkladem může být vedoucí úloha strany PZPR, která sice byla do ústavy zanesena až v roce 1976, ale prakticky byla uplatňována již od roku 1948. Druhým příkladem je vztah PRL a ZSRR, který byl založen na vzájemné spolupráci. Její základy se tvořily již po konci 2. světové války. Věci měly rychlý spád. V roce 1976 byl vytvořen Výbor na obranu dělníků (*Komitet Obrony Robotników - KOR*) a v roce 1980 bylo založeno hnutí „Solidarność“, neboli Solidarita (Kozłowski).

Novelizovaná ústava vešla v platnost 16. února 1976. Oproti řádné ústavě byla rozšířena na 106 článků. Na jejím základě vláda získala silnější pozici, než do té doby měla. Třetím příkladem je prezídium vlády, které pracovalo již od roku 1950, avšak bylo poprvé zmíněno až v novelizované ústavě roku 1976 (Kubát 2008: 86-87).

4 FUNGOVÁNÍ REŽIMU – SPECIFIKA

4.1 „O nás, bez nás“ a po konci 2. světové války

Začátek 2. světové války v roce 1939 byl spjat s napadením PR Německem. Po šesti letech trvajících války nehrála PR roli velmoci, nýbrž státu, který byl okupován jak Německem, tak i Sovětským svazem. Ke konci války mohla jen přihlížet, jak se představitelé tří velkých mocností domlouvají na budoucí podobě poválečné Evropy. Členové londýnské exilové vlády neměli tušení, že představitelé Moskvy komunikují s představiteli Londýna. Později se dozvěděli, že probíhaly dokonce rozhovory Moskvy a Washingtonu. Na přelomu listopadu a prosince roku 1943 bylo naplánováno setkání Stalina, Churchilla a Roosevelta. Jednali mimo jiné o polských hranicích, které měly lemovat na západě řeku Odru a na východě řeku Bug. Další setkání Velké trojky proběhlo na Jaltě 4. - 11. února 1945. Již 31. prosince 1944 byla Domácí národní radou (*Krajowa Rada Narodowa - KRN*) za podpory Moskvy vytvořena prozatímní polská vláda. Na závěr daného setkání byla prohlášena za reprezentativní orgán Polské republiky a exilu (Kosman 2011: 317-318).

Poláci měli oproti Čechoslovákům rozdílný vztah s Moskvou. Samozřejmě se v tomto případě vychází z historie. Příkladem může být „Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci se Sovětským svazem.“³⁹ (Kosman 2011: 317-318). Poláci sami sebe vůči Sovětům v rámci východní Evropy brali za oponenty a i Sověti je za ně považovali. Polsko během válek vedených se ZSRR vyzískalo několik území a v průběhu obou světových válek bylo určitou nárazníkovou zónou proti Západu (Vykoukal 1998: 33).

³⁹ Byla podepsána československým exilem a Moskvou. Podobná dohoda v polském případě nepřipadala v úvahu.

4.1.1 Hranice a obyvatelstvo

Na základě jednání probíhajících v Jaltě se polská hranice měla posunout směrem na západ na tzv. Curzonovu linii. Londýnská vláda s podobným posunem nesouhlasila, protože to pro její představitele znamenalo znovu odtržení části Polska. Domnívali se, že Velká Británie a USA polský národ zradily (Kallas 2003: 19-20). Celkově ztratilo Polsko 20 % svého původního území. Lvov a Vilnius patřící mezi kulturní města, zůstaly na východě (Paczkowski 2000: 91). Názorný obrázek může dokreslovat Mapa č. 1., viz přílohy.

Je zjištěno, že každý čtvrtý obyvatel Polské republiky se musel v průběhu či po válce stěhovat. Plno z nich se přemístilo z ukrajinské, běloruské části do nově utvořeného vnitrozemí a další se přesunuli na území dříve obývaná Němci. Pro Poláky je určitým zadostiučiněním, že alespoň znovu získali území, která drželi před válkou. Vždyť stáli na straně Spojenců a nechtěli vypadat jako poražení (Vykoukal 1995: 91).

Po osvobození Polska byl vytvořen Úřad pro válečné odškodnění (*Biuro Odszkodowań Wojennych - BOW*). Podle jeho zjištění počet obětí dosahoval šesti milionů životů, přičemž polovina z nich byla židovského původu. Viníci byli v první řadě nacisté, dále Sověti, ukrajinští a litevští nacionalisté. Lidé, kteří přežili koncentrační tábory, se domů většinou vraceli s postižením. Statistika ukazuje, že v roce 1939 žilo v zemi 35,1 milionů obyvatel, kdežto o sedm let později pouhých 23,7 milionů. Příčinou tak velkého úbytku obyvatel - cca 11 milionů - byl fakt, že kromě obětí na životech se mnoho Poláků rozhodlo zůstat za hranicemi a nevrátit se do vlasti zpět (Kosman 2011: 326). Z bezmála 24 milionů obyvatel Polské republiky připadalo na polskou většinu kolem 20,5 milionů, avšak nebyla brána v úvahu migrace. Oproti roku 1939 PR ztratila na rozloze kolem 77 tisíc km² (Kallas 2003: 21).

4.1.2 „Lublinské Polsko“

Komunisté začali v Polské republice upevňovat svoji moc již od roku 1943, kdy byl vytvořen v Moskvě Organizační výbor Svazu polských vlastenců (*Związek Patriotów Polskiej - ZPP*). Společně s Domácí národní radou (KRN) se domluvil na poválečném rozdělení moci. Od května 1944 se KRN stala centrem odboje. Polský výbor národního osvobození (*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego - PKWN*) byl vytvořen v Moskvě 21. července 1944 a později byl prohlášen sovětskou vládou za polskou legitimní vládu. Na konci 2. světové války byly hlavní státní orgány v emigraci podporovány západními koaličními velmocemi, na rozdíl od komunistů, kteří měli podporu od Stalina. Komunisté drželi ve svých rukách pouze tři resorty: osvěty a informace; propagandy a veřejné bezpečnosti, avšak byli v rámci výboru dominantní stranou. Sympatizovali s nimi jak nestraníci, tak i lidovci. Můžeme říci, že základním klíčovým datem se stal 22. červenec 1944, kdy PKWN vydal v Lublinu tzv. Červencový manifest, neboli Manifest PKWN. Dlouhou dobu se nevědělo, jaký je charakter daného dokumentu, ale nakonec se polští badatelé shodli na politické deklaraci. Manifest přisuzoval KRN a právě samotnému PKWN legálnost a legitimitu státní moci (Kubát 2006a: 90-93).

V rámci zemědělské reformy byl dekret vydaný 6. září 1944 nerespektován, a tudíž úřady nebyly přizvány k dělení půdy a k vyvlastňování. Jednoduchým vysvětlením, proč se tak stalo, byla politika. Stát potřeboval loajální obyvatelstvo, především malé rolníky a bezzemky, kterým danou půdu rozděloval. Během války právě vesnice byly nejvíce zničeny nájezdníky, operacemi vojáků a vyživováním veliké armády. Komunisté sice dosáhli poměrné podpory venkova, ale někteří z rolníků a venkovanů vstupovali do partyzánských oddílů (Paczkowski 2000: 80-81).

První nadšení z vítězství Rusů nad Němci začalo opadat, protože německá okupace byla ve skutečnosti vystřídána sovětskou. Mnoho lidí věřilo, že komunisté zemi neovládnou. Měli k tomu hned několik důvodů.

V Londýně působil prezident a vláda Polské republiky. Neméně důležité byly rozhovory tehdejšího exilového premiéra Mikołajczyka se Stalinem. Polské ozbrojené síly působily na Západě a hrály důležitou roli. Sovětští důstojníci Rudé armády stáli ve velitelských funkcích polské armády. Prestiž armády má v Polsku tradici, avšak všeobecná mobilizace nenaplnovala představu úřadů (Paczkowski 2000: 81-82).

Ústava z března 1921 stanovila uspořádání státu, ale ve skutečnosti byla dodržována jen některá její ustanovení. KRN (prozatimní parlament) a PKWN (prozatimní vláda) řídily stát prostřednictvím dekretů jimi vydaných. Od podzimu roku 1944 byl hlavou státu předseda KRN, který se později stal prezidentem (Kubát 2006a: 92-93).

PKWN neměl dlouhého trvání, jelikož byl na popud Stalina 31. prosince 1944 rozpuštěn. Po ukončení činnosti PKWN měla KRN neomezené pole působnosti. Vzniklo prezídium KRN, které vládlo téměř bez omezení. KRN byla složena z levicově orientovaných stran a stran ovládaných komunisty. Do parlamentu se rozhodně nedostaly předválečné pravicové strany. Vedoucí úlohy se ujala komunistická Polská dělnická strana (*Polska Partia Robotnicza - PPR*) (Kubát 2006a: 93, poznámka 174).

4.2 Proměna komunismu 1944-1989

Některé vývojové linie PRL se zeměmi východního bloku lišily, jiné byly podobné, ba totožné. Jako příklad může posloužit vykládání marxismu-lenismu v komunisty ovládaných zemích, z nichž Polsko v rámci jeho výkladu získalo větší svobodu. Pokud by docházelo „ke špatné“ interpretaci, Moskva by zasáhla (Holzer 2001: 123). Na základě monografie V. Mastného, ve které zjišťoval, jakým směrem se ubírala vojenská expanze Sovětů mezi lety 1941-1945, vyšlo najevo následující: „1) kromě tradičních zahraničních ruských cílů a snahy udržet území anektovaná v letech 1939-1941 neexistovaly přesné plány poválečné

sovětské expanze; 2) politika komunistických stran ve východní Evropě nebyla až do momentu vstupu sovětských vojsk detailně koordinována Moskvou; západní mocnosti neprojevovaly zvláštní snahu čelit sovětské expanzi na západ, jelikož ji nepovažovaly za akutní nebezpečí.“ (Vykoukal 1998: 32). Do jisté míry šlo o poválečnou bezpečnost, ve které se nacházely problémy jejího uspořádání (Vykoukal 1998: 32).

Polský komunismus ve své podstatě nebyl silný. Při absenci jakéhokoli zásahu by polským komunistům dalo hodně práce udržet svoji moc v rukách. „Sovětský patronát vnímali nejen jako násilí, ale také jako dobrovolně zvolenou nutnost.“ (Holzer 2001: 123). Při srovnání s ostatními komunistickými zeměmi jakým způsobem docházelo k implementaci komunismu do systémů států, je důležité poukázat i na geografické hledisko. Prvním příkladem může být ČSR, která ležela nejzápadněji a byla klínem mezi Německem a Rakouskem. I když geograficky směřovala na západ, nacházela se v srdci Evropy, na základě spojeneckých dohod zůstaly americké jednotky ke konci války stát na domluvené linii Karlovy Vary, Plzeň a České Budějovice (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 125). Nejprve následoval vojenský odsun a poté i politický. Američané přestali dotovat československou vládu a československé výrobky. V roce 1947 ČSR usilovala o získání pomoci z Marshallova plánu, ale nakonec po návštěvě Moskvy⁴⁰ došlo k odmítnutí dané pomoci. Tímto rozhodnutím se ČSR přiklonilo více na východ. V létě 1947 SSSR „přispěchal“ po velkém suchu ČSR na pomoc tím, že poslal do země obilí. V československém případě šlo o bližší vztahy se Sověty než v případě polském. Vždyť mimo jiné v minulosti na několik desítek let Polsko zmizelo z mapy světa, jelikož si ho „rozdělily“ tehdejší státy v jeho sousedství, včetně carského Ruska (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 148-149).

⁴⁰ Pokud by ČSR čerpala prostředky z Marshallova plánu, došlo by k porušení spojenecké smlouvy s Moskvou (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 125).

Z politologického hlediska se dá období PR a PRL rozdělit na dva druhy totalitarismu a čtyři fáze procházejícím obdobím pozměněného autoritarismu, viz Tabulka č. 1 v příloze.

4.2.1 Implementace komunismu a sovětizace

Období PRL (a Polské republiky) můžeme rozdělit nejen podle ústav, ale i podle typu komunismu. Polská republika reagovala na dění, jak v domovině, tak i ve světě, a tím docházelo k více méně razantním změnám. Začátek nástupu stalinismu je datován rokem 1948 a jeho konec rokem 1956 (až po třech letech, co Stalin zemřel). V této době se upevňovala komunistická moc, i když původně byla zanesena do Polska zvenčí (Holzer 2000: 119). Jako příklad může posloužit následující citace: „Historické okolnosti a způsob vzniku komunistického režimu v Polsku měly vliv na jeho pozdější komplikovaný a bouřlivý vývoj, a tedy na jeho výše zmíněnou značnou proměnlivost.“ (Kubát 2006b: 150). U ostatních komunisty ovládaných zemí transformace proběhla buď jiným, nebo podobným způsobem.

Západ po konci 2. světové války o ČSR a Polsko nejevil zájem na základě dohod podepsaných již před válkou či v jejím průběhu. A i mezi oběma státy měla implementace jiný nádech (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 123-128).⁴¹ Maďarsko patřilo jako Slovensko za 2. světové války ke státům Osy, respektive k jejich satelitům. Ke konci války se však Maďaři domluvili se Sověty na státním převratu, a tak maďarský stát přešel od fašismu ke komunismu. V rumunském případě komunisté přišli k moci podobným způsobem jako v Maďarsku, ale komunismus byl implementován do státu s tradicí krále. Vzhledem k tomu, že před válkou bylo v hrozném stavu, komunisté této skutečnosti využili ve svůj prospěch a jejich strana na začátku března 1945 čítala již 75 000 členů. Opět

⁴¹ Důležité je upozornit na fakt, že Československo bylo spojeno ze dvou národů – českého a slovenského. Určitou dobu během 2. světové války Slováci stáli na straně států Osy. Polsko sice bylo jeden stát, ale jeho hranice se posunuly a mnoho lidí bylo nuceno se přestěhovat.

i v případě Bulharska jako satelitu států Osy se tamní Vlastenecká fronta spojila se sovětskou armádou. Komunistická strana byla též početná a měla sympatizující ozbrojené jednotky. V Jugoslávii a Albánii se utvořilo národně osvobozené vojsko, které tamním komunistům pomáhalo k moci (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 174-177; 191-192; 201-202). Jugoslávští komunisté byli členy strany, která vyšla z občanské války a 2. světové války jako „vítěz“, jelikož ostatní strany (například pravíci socialisté a buržoazie) inklinovaly během válek k fašistům. Komunisté byli rozhodně sovětizaci nakloněni. Po konci války neměli proti sobě žádnou politickou opozici a mladí lidé s nimi sympatizovali. (Tejchman 1995: 119; 130). V albánském případě podobně jako v Jugoslávii a Řecku sovětizace probíhala dříve než v ostatních zemích ve střední a jihovýchodní Evropě, avšak ke konci 2. světové války na albánském území neoperovaly sovětské vojenské jednotky. Navíc ne jen sovětské komunisty, ale i jugoslávští zasahovali do vytváření albánského (Hradečný 1995: 145).

Polsko se stalo na Sovětském svazu dosti závislé, muselo následovat i ideologické změny, vznikla potřeba vytvořit vedoucí úlohu strany, a tím začít přestavovat dosavadní politický systém. Vznikla Fronta národní jednoty, do které měly být zapojeny různé odbory, svazy a další podobné subjekty a organizace, samozřejmě pod kontrolou PZPR. Toto období se též vyznačovalo k příklonu k pravidlům pseudoparlamentarismu a pseudodemokracie. A samozřejmě vztah strany a dalších důležitých institucí v zemi hrál významnou roli (Holzer 2001: 120-122).

SSSR začlenil Polsko a ČSR do své sféry vlivu, protože si z daných států mohl, ne jen na základě před časem podepsaných smluv se Západem, vytvořit určité nárazníkové státy vůči západním vlivům, které by mohly proudit do země.

4.2.2 Autonomní komunismus

Druhé období (1956-1970) je označováno za tzv. autonomní komunismus, ve kterém došlo k nařízené, neboli oktrojované autonomii

vzhledem k událostem. Větší autonomií disponovaly i policejní a vojenské složky. Jedním z důvodů může být odchod sovětských velitelů z čelních funkcí (Holzer 2001: 122-123). Na rozdíl od Polska se komunismus v ČSR reformoval a vyvrcholil v roce 1968 vpádem (nejen) sovětských vojsk⁴² do země. V ČSSR byl během této doby aplikován princip kolektivního vedení strany, který znemožnil vzestup jednotlivce. V Polsku a Maďarsku se naopak do popředí dostali Gomułka a Nagy (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 375-387).

V daném období sílil význam katolické církve. Od parlamentních voleb z roku 1957 se začalo ucházet o jedno křeslo více kandidátů. Ti ale byli již předem oficiálně odsouhlaseni. Pluralismus končil parlamentními volbami v roce 1969, kdy v něm nebyly zastoupeny takové subjekty, které by byly ochotny stále a razantně „bojovat“ za nezávislost. Armáda a bezpečnost se musely podřídit PZPR. Ovšem ty v průběhu času znovu získávaly určitou samostatnost a kvůli sílícímu vlivu vojvodských výborů strany, musela PZPR s výbory navázat dialog. V katovickém vojvodském výboru stál v čele Edward Gierek, který nejdříve jen konkuroval Gomułkově garnituře, ale po Gomułkově opětovnému odvolání z funkce, se ujal vlády.⁴³ (Holzer 2001: 122-124).

PRL byla nazývána „nejveselejším barákem v lágru“, jelikož polská politika se začala ubírat jiným směrem než politika ostatních zemí východního bloku. PRL byla sice pro SSSR loajálním spojencem⁴⁴, avšak v průběhu 60. let docházelo k navazování kontaktů se Západem. Mezi státy navazující kontakty se nacházely USA, Německo, Dánsko, ale i Francie (Vykoukal 1998: 36).

⁴² Vojska členů Varšavské smlouvy vstoupily v noci z 20. na 21. srpna na území ČSR. Mezi intervenujícími bylo mimo jiné i samotné Polsko, společně s Maďarskem, Bulharskem, NDR a Sovětským svazem. (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 387).

⁴³ Ekonomická situace lidí na konci 60. let byla žalostná. Před Vánocemi 1970 následovalo zdražení, které vedlo k protestům a donutily Gomułku odejít ze své funkce. (Vykoukal 2000: 543).

⁴⁴ V roce 1968 se postavila na stranu SSSR a stala se jedním z intervenujících států do ČSR (Vykoukal 1998: 36).

4.2.3 Krizové roky v Polsku, Maďarsku a ČSSR

V PRL v průběhu 50. let se kromě sociálních problémů jejich obyvatel připojily i politické. Poláci požadovali více nezávislosti na SSSR. Nakonec mezi 28. - 29. červnem 1956 došlo v Poznani k dělnickým protestům. Proti demonstrantům byli nasazeni vojáci a policie, dokonce i těžká technika. Na základě oficiálního prohlášení výsledkem bylo 323 lidí ve vězení a 53 mrtvých. Utvořily se dvě skupiny, z nichž jedna chtěla „demokratizovat“ a druhá vytvořit určitý protipól stávající garnituře a případně i převzít moc. „Demokraté“ se dostali do čela vnitřní politiky PRL, „...zesílil tento konglomerát společenských organizací i politických jedinců svůj nátlak na střední a nižší vrstvy nomenklatury, v první řadě na regionální složky stranického aparátu.“ (Moulis; Valenta; Vykoukal 1991: 129). Pod tímto nátlakem došlo k situaci, kdy stranický aparát přestal poslouchat centrum. Na základě dané situace se prvním tajemníkem KC PZPR stal Gomułka (Moulis; Valenta; Vykoukal 1991: 127-130).

V první polovině 50. let se Maďarská dělnická strana začala rozdělovat na dva proudy. Jeden představoval Nagyho a druhý Rákosiho. Navíc vznikla skupina, v jejímž čele stál János Kádár (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 359-360). „Výbuch“ v Maďarsku na sebe nenechal dlouho čekat. Opět je možné vidět určité paralely v obou zemích a to v oblasti politiky, ve které se objevily problémy. Po Nagym se k moci dostal Rákosi, kterému v Moskvě důvěřovali. Od 17. března 1956 působil v Budapešti diskusní Petöfiho klub, v němž se scházeli studenti, spisovatelé a další jedinci. V rámci politiky jim nebyla cizí idea „radikální demokratizace“. Maďarská i polská opozice stavěla na radikálním kritizování stalinismu (Moulis, Valenta, Vykoukal 1991: 131).

Premiérem se stal znovu Nagy. Na konci října však došlo ke studentským demonstracím, přičemž na jejich potlačení dorazily do Maďarska i sovětské vojenské jednotky a byl vyhlášen výjimečný stav. Demonstrace se změnily v povstání a 25. října došlo i k smrtelným zraněním. Nagy přišel s možným řešením situace, že se s povstalcí zahájí

jednání. Jeho řešení bylo podpořeno. Původní maďarská komunistická strana se přetvořila do Maďarské socialistické dělnické strany. Jeden z požadavků povstalců bylo vystoupení z Varšavské smlouvy a to se také stalo a z Maďarska se tak stal neutrální stát. Maďaři doufali, že se za ně OSN postaví, ale nic podobného se nestalo. Na začátku listopadu došlo k druhé sovětské intervenci, během níž Nagy pro svoji záchranu se pohyboval na jugoslávském velvyslanectví (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 362-369).

Do čela nové vlády se postavil Kádár a došlo k potlačení „povstání“. Bilance obětí povstání byla oproti polskému případu obrovská. Zemřelo kolem 25 000 obyvatel Maďarska, 7000 sovětských vojáků a kolem 153 000 osob opustilo zemi. Mnozí byli ještě po utichnutí bojů pronásledováni. Nakonec bylo k trestu smrti odsouzeno 105 osob a kolem 16 000 bylo posláno do ZSRR (Moulis; Valenta, Vykoukal 1991: 131-135).⁴⁵

U obou zemí je vidět patrná odlišnost, která v maďarském případě spočívala ve velmi častém měnění politických špiček a ve větší represi namířené proti protestantům. Protesty, jak v Maďarsku, tak i v PRL, vedly k obměně vládní garnitury.

Dalším zlomovým rokem se stal rok 1968. Pojdme se nejdříve podívat na vztahy Poláků a „Čechoslováků“. Podporu od obyvatel PRL během Pražského jara měl celý československý stát. Je jisté, že právě Pražské jaro ovlivnilo polskou veřejnost a to prostřednictvím Rádía Svobodná Evropa a československého tisku. Vládní garnitura se snažila, aby vlna „československého bujaření“ nenakazila polské obyvatelstvo, ale nepovedlo se jim to. Demonstrace probíhající během března ve Varšavě, Poznani a dalších polských městech byly ve jménu hesel „Ať žije

⁴⁵ V jiné publikaci jsou uvedeny rozdílné počty obětí a zraněných. Jedná se o cca 2700 zabitých na maďarské straně a 669 mrtvých na sovětské straně. Celkem bylo zraněno přes 31 400 osob a 51 Sovětů bylo prohlášeno za nezvěstné. Uvažovalo se však o možnosti, že počet obětí nebyl konečný, jelikož oběti byly pohřbívány často na neznámých místech (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 370).

Československo!“, „Ať žije Dubček!“. Většina demonstrujících byla z řad studentů. Tvůrčí inteligence, někteří vysokoškolští profesoři a studenti byli na československé straně. Polští profesoři, kterým byl ukončen na konci března pracovní poměr, měli šanci působit na Univerzitě Karlově. K dokreslení situace může posloužit následující citát: „Vezmeme-li v úvahu vše, co bylo napsáno výše, nelze se divit, že v srpnu 1968 bylo připomenuto a zaktualizováno v Polsku populární rčení z doby maďarského povstání, které reflektovalo vzájemné stereotypní představy a podle něhož se v roce 1956 Maďaři zachovali jako Poláci, Poláci jako Češi a Češi, ti pak jako... svině. Verze z roku 1968 doznala změn: Maďaři se zachovali jako Češi, ti pak jako Poláci, zatímco jsme to tentokrát byli my, kdo se zachoval jako... svině.“ (Eisler 2006: 36-43).

4.2.4 Pragmatický komunismus

Následoval komunismus let 1971-1980, který se vyznačoval pragmatismem. Byl spojován se vzpourami baltických dělníků, s Ostpolitik, se získáním větší autonomie na Sovětském svazu v rámci celého východního bloku (základy závislosti stále zůstávaly).⁴⁶ Novým fenoménem se stala opozice, která sice byla veřejná, ale přesto více či méně nezasahovala do komunistického systému (Holzer 2001: 125-126). Jedním z opozičních subjektů se po roce 1976 stal právě již zmiňovaný Výbor na obranu dělníků, jelikož v červnu byly zvýšeny ceny potravin a od února platila novelizace ústavy. Od roku 1978, kdy papežem byl jmenován Karel Woltyła, se římskokatolická církev stala významnější alternativou státní moci, než do té doby byla (Vykoukal 1998: 38).

Protesty v Polsku na přelomu let 1970/1971 vyvolaly řadu nevole od sovětských špiček. Nebyli si jistí, jestli mají znovu po událostech v ČSSR intervenovat. Nakonec armádní velitelé prohlásili, že se stále nemůžou stavět k řešení podobných problémů daným způsobem. Podle sovětského

⁴⁶ Je důležité připomenout, že začátkem 70. let začala vlna tzv. détente neboli uvolňování napjatých vztahů mezi státy.

předsedy vlády intervencí do ČSR se vyskytly spíše problémy než zlepšení situace. Již víme, že do čela PZPR se na základě daných událostí postavil, místo Gomušky, Gierek. (Vykoukal 1998: 37- 38).

4.2.5 Komunismus v krizi

V posledním období od roku 1980-1989 procházel komunismus krizí - počínaje zvyšováním cen potravin, stávkami, přes vznik legální opoziční „Solidarity“ až do zhroutení celého komunistického systému (Holzer 2001: 119-131).

Kvůli sovětské invazi do Afgánistánu v roce 1979, byl SSSR vojensky vyčerpán. Jeho představitelé se rozhodli, že nebudou na začátku 80. let intervenovat do Polska. Otázkou však zůstává, jestli měli v úmyslu zajistit v dané zemi opět pořádek nebo nikoli. „Sovětský přístup byl vázán řadou ohledů vnitřní i vnější povahy a manévrovací prostor ZSRR se oproti Maďarsku v roce 1956 nebo Československu v roce 1968 výrazně zúžil.“ (Vykoukal 1998: 40). Sověti se báli ukázat, jak nesjednocená jejich armáda je. Uvědomovali si, že by vyšlo na povrch, že nejsou až tak silní, jak by se na první pohled mohlo zdát (Vykoukal 1998: 39-40).

Ke konci 80. let docházelo i ze strany SSSR k ovlivňování politické situace v Polsku, kdy si část Sovětů byla vědoma, že se blíží konec komunismu. Na danou situaci museli i představitelé PRL zareagovat. Wojciech Jaruzelski se na plénu KC PZPR konaném v červnu 1988 ujal proslovu, v němž řekl, že princip „od každého podle schopností, každému podle skutečné práce“⁴⁷ nebyl naplněn, což mohlo v dané době pobouřit všechny státy východního bloku možná kromě Maďarska (Vykoukal 1998: 40-41). Dalším příkladem může být následující citace: „V závěru PRL tak Poláci bezpochyby požívali nejširších občanských svobod v rámci celého „bloku“, ale nesmíme zapomenout v jakém rozsahu! Do svých posledních

⁴⁷ Konstytucja 1952 Art. 4. 3. „od každého według jego zdolności, każdemu według jego pracy“.

dnů PRL nebyla demokratickým státem. Skutečný přelom se odehrál teprve v roce 1989.“ (Eisler 2000: 152).

4.3 Emigrace a vliv církve

4.3.1 Emigrace mezi lety 1945-1989

Během 2. světové války mnoho Poláků včetně inteligence a vojáků (kolem 200 tisíc vojáků Polských ozbrojených sil se mělo vrátit ze Západu - *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*) žilo mimo domovinu a jejím ukončením se chtělo jen hrstce vrátit zpět do vlasti. Londýnskou vládou byl vytvořen Polský adaptační a rozmisťovací sbor (*Polski Korpus Przynsposobienia i Rozmieszczenia*), který profesně a jazykově vzdělával Poláky. Polských emigrantů ve Velké Británii žilo kolem 150 tisíc a další emigrovali do Austrálie a Severní Ameriky. (Kosman 2011: 333-334).

Poslední den roku 1944 se PKWN „přetvořil“ do tzv. Prozatimní vlády Polské republiky (*Tymczasowy Rząd Rzeczypospolitej Polskiej - TRRP*), která se spolu se sovětskou vojenskou misí 21. února přesunula z Lublinu do Varšavy (Kosman 2011: 332). Po konání Jaltské konference si Stalin uvědomoval, že i když získal hlavní vliv v Polsku, bude muset dbát na názor polských státních orgánů v emigraci. Na situaci v zemi panoval mezi emigračními a domácími strukturami rozdílný názor, který mohl být jedním z důvodů jednání mezi sebou. Daná jednání měla za následek vznik Prozatimní vlády národní jednoty (*Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej - TRJN*), kde členy byli jak představitelé politických stran v Polsku, tak i představitelé v emigraci. (Kubát 2006a: 93). TRJN, která vznikla 28. června 1945, měla 21 členů, přičemž 17 míst obsadila PPR a její spojenci. Další 4 členové byli nezávislí politici, mezi nimiž byl navrátilivší emigrant Stanisław Mikołajczyk, který se ujal funkcí předsedy Polské lidové strany (PSL), vicepremiéra a ministra zemědělství. Kromě Stanisława Mikołajczyka, který se později ujal úřadu předsedy vlády, se vrátil i Eugeniusz Kwiatkowski, který žil v Rumunsku a před válkou byl vicepremiérem a ministrem financí. Dostal za úkol obnovit námořní

obchod a více než po dva roky vedl úřad pro ekonomické oživení baltského pobřeží (Kosman 2011: 332-333).

Poté, co vznikla TRJN, skončilo tzv. dvojvládí v Polsku. Kontakty podzemního státu a Londýnu byly zpřetrhány. Sovětský svaz dostal Polsko pod svoji kontrolu, jelikož byla TRJN mezinárodně uznána. Emigrace byla izolována od své domoviny a nemohla se podílet na jejím dalším vývoji (Kubát 2006a: 93-95). Uznání proběhlo jak SSSR, tak i Francií, USA, Velkou Británií a Čínou. Zástupci polské vlády se mohli zúčastnit konference v Postupimi, protože protihitlerovskou koalici tvořily Spojené státy americké, Velká Británie a SSSR. V roce 1945 byla vytvořena Organizace spojených národů, jejíž Chartu mimo jiné podepsal 16. října za Polsko i tehdejší ministr zahraničních věcí Wincenty Rzymowski (Kosman 2011: 331-333).

Poláci se za hranicemi „svého státu“ činili. Založili hned několik institucí. „Dne 29. listopadu 1946 zahájila činnost Polská historická společnost ve Velké Británii. V roce 1954 spolu s dalšími emigrantskými centry (Polský vědecký ústav v New Yorku, Polský historický ústav v Římě, Historická komise Literárněhistorické společnosti v Paříži) vytvořila společnou Polskou historickou společnost v cizině (Polskie Towarzystwo Historyczne na Obczyźnie). ... Londýn se stal malou vlastí exulantů a emigrantů.“ (Kosman 2011: 334). Jerzy Giedroyc žijící ve Francii vypracovával politologické rozbory, které byly podložené. Věnoval se koncepci, kdy by se po rozpadu ZSRR měly na východ od Polska vytvořit tři samostatné státy, jmenovitě Ukrajina, Bělorusko a Litva (Kosman 2011: 334).

Mezi lety 1956-1989 kolem 1 milionů lidí odešlo z PRL hlavně do Spolkové republiky Německo, jelikož chtěli žít se svojí rodinou, která tam v dané době již žila. Na 20 tisíc židovských Poláků opustilo zemi mezi lety 1968-1969 a to z důvodu, že byli pro PZPR nepohodlní. Po nejvíce odešli do Izraele, USA a západní Evropy. Po vyhlášení válečného stavu v roce 1981 Poláci odcházeli buď z donucení nebo „polodonucení“. Politické

špičky to označovali někdy jako vstřícný krok k lidem. Během posledních osmi let Poláci opouštěli svou zemi z důvodu špatných životních, ekonomických podmínek a bez vidiny lepší budoucnosti, pokud by setrvali v domovině. Důvodů pro emigraci obyvatel Polska bylo hned několik. Někteří museli uniknout, jiní byli vysídleni nebo přestěhováni a mnohdy docházelo i k vynucené emigraci a deportaci (Sakson 2004: 18-19).

Pro nás je důležitá politická emigrace, i když nebyla všemi státy po etablování komunismu v PR uznávaná, dokázala působit celé období, až do roku 1989, kdy byly předány státní symboly nově zvolenému prezidentu Lechu Wałęsowi. Emigrace zahrnovala tři hlavní orgány, jako byla instituce prezidenta, vláda a Národní rada. V roce 1947 utrpěla rozkol, jelikož ne všichni její členové souhlasili s navrženým nástupcem (August Zaleski) tehdejšího emigračního prezidenta Władysława Raczkiewicze. Zaleského mandát měl vypršet za sedm let, ale nakonec prezidentskou funkci zastával až do roku 1972. Souběžně vznikla tzv. Rada tří, která také plnila funkci hlavy státu. Během 16 let byla politická emigrace založena na tzv. dvojvládí (Kubát 2008: 94-95).

Jedna z úspěšných skupin, která mimo jiné se začala podílet na určité proměně politiky, byla skupina disidentů. „Období od poloviny 70. let do začátku 90. let se zdálo být triumfem „disidentů – intelektuálů, kteří stáli v opozici vůči komunistickému režimu nebo vůči některým jeho vlastnostem a projevům. Tito lidé začali do politiky zasahovat z exilu nebo vězení.“ (Vinen 2007: 381-382).

Jedním ze známých emigrantů se stal Zbigniew Brzezinski, který prožil v Polsku pouhé tři roky a poté se jeho rodina přestěhovala do Kanady a Spojených států. Kořeny jeho manželky sahaly do Československa, jelikož byla neteří bývalého československého prezidenta Edvarda Beneše. Brzezinski se zabýval studiem komunismu a dostal se až do funkce hlavního poradce amerického prezidenta Jimmyho Cartera. Jeho případ je případ člověka, který se sice původně narodil v Polsku, ale většinu svého života prožil v Kanadě nebo ve

Spojených státech, a proto byl zvyklý pozorovat věci z amerického úhlu pohledu (Kalvoda 2001: 144).

Brzezinski se vyjadřoval k československému „pražskému jaru“, přičemž si zpočátku myslel, že Češi a Slováci nejsou schopni se vzepřít. Později však události související s „pražským jarem“ začal podporovat, ale po sovětské invazi do československého státu Spojené státy nehodlaly jít kvůli ČSSR do války. Nicméně americká strana se vyjádřila, že bude apelovat na dodržování lidských práv v komunistických zemích, právě v souvislosti se sovětskou invazí. Je však nutné upozornit, že daný text původně vyšel v Národní politice v Mnichově SRN v únoru 1977, tedy v době komunismu (Kalvoda 2001: 145).

4.3.2 Vliv církve

Církev již není od vestfálského míru nadřazena státu, ale svůj vliv stále má. Pokud vzrůstá napětí ve společnosti, jeho důsledkem je vyostření. Problém vyvstává, pokud není přesně dané, v jakých oblastech a do jaké míry politická autorita a církev působí. Je jasné, že daný vztah bude mít jinou podobu v rámci demokratických států než nedemokratických. Komunisté se domnívali, že náboženství vzniklo i z důvodu možnosti vykořisťovat ostatní. Do jisté míry šlo o získání moci. Do určité šíře musím souhlasit s tvrzením, že církev využívala svou pozici pro manipulování s lidmi. V minulosti se uskutečnilo hodně válek, které vznikly kvůli rozdílným náboženstvím, samotnému napětí uvnitř jednoho, radikalizací některých. Výčet by byl jistě dlouhý (Staron 1969: 575-577).

Polsko má dlouhou náboženskou tradici, v které hlavní slovo hrála katolická církev. Většina obyvatel Polska oproti obyvatelům jiných komunistických zemí byla věřících.

PRL je pro polskou církev obdobím, kdy se střídal její vzrůstající vliv nebo kdy byli církevní hodnostáři pronásledováni. Během 50. let probíhaly represe vůči představitelům katolické církve, ale na nějakou dobu se

rozpolcené vztahy mezi církví a stranou opět utišily. K opětovnému omezování jejího vlivu dochází v polovině 60. let. Ale postupem času na základě událostí v zemi si začali představitelé PZPR uvědomovat, že budou muset katolickou církev vést v patrnosti.⁴⁸ Církevní hodnostáři se stali zprostředkovateli mezi lidem a úřady. Hlavní slovo v zemi strana začala ztrácet. Už nebyla sama, která ovlivňovala do větší míry život obyvatel PRL. Představitelé strany nechtěli, aby docházelo k větším roztržkám, proto dokonce usilovali o to, aby se církev stala prostředníkem. Církevní hodnostáři nebyli ochotni se do politiky přímo pouštět: „I když se církev vyhýbala přímé účasti v politickém a společenském životě, její význam – výrazně přesahující úlohu duchovního pastýře – se v tomto životě stal zřejmým.“ (Holzer 2001: 121-129).

O roku 1972 můžeme mluvit jako o roku, ve kterém se do jisté míry změnil vztahy polských komunistů a Vatikánu, jelikož exilový velvyslanec Kazimierz Papee působící v Londýně nezískal akreditaci. V pěti velkých městech PRL v dané době působilo 17 diecézí. Komunisté i přesto se snažili o kontrolu osob v církvi. Klerikové se museli začít hlásit do povinné vojenské služby a činnost katechetických středisek byla centrem ovlivňována, což se samozřejmě církevním představitelům nelíbilo. Na druhou stranu však představitelé obou skupin, jak komunisté, tak i Vatikán, byli nakloněni navázání diplomatických styků. Vatikán přestával navazovat kontakty s londýnským exilem a místo toho se jeho pozornost začala obracet na Polskou lidovou republiku. „Církev posilovala své postavení jako rozhodný, ale ostražitý kritik počínání vlády. Veřejně se vyjadřovala zřídka, ale způsobem, který nikoho nenechával na pochybách, v souladu s pocity většiny společnosti a na podporu sílící opozice.“ (Kosman 2011: 369). Jak již bylo zmíněno prohlášení 59 intelektuálů, i církev a široká veřejnost byla pobouřena snahou o novelizaci ústavy a zanesení vedoucí úlohy komunistické strany

⁴⁸ Pro církev důležitou událostí, která nesmí být opomenuta, bylo v roce 1978 zvolení Karla Wojtyly papežem. Přijal jméno Jan Pavel II., viz níže.

a přeměnu lidově demokratického státu na socialistický (Kosman 2011: 368-369).

„Přelomový význam měla 16. října volba krakovského metropolitů Karola Wojtyły papežem, jejíž výsledek byl pro moskevský tábor skutečným šokem a pro mocenské orgány ve Varšavě tvrdým oříškem, protože se tak výrazně posílila církev odedávna podporující politickou opozici.“ V roce 1979 nově jmenovaný papež navštívil svou rodnou zemi a v řadách veřejnosti daná návštěva vyvolala ovace. (Kosman 2011: 370). V roce 1978 byl, jak již víme, zvolen papežem Karol Wojtyła, který přijal jméno Jan Pavel II. Dané zvolení vyvolalo u východních zemí respekt, obzvláště proto, že nebyl nakloněn k ústupkům či kompromisům s komunisty. Lidé se začali více přiklánět k víře, a dokonce jeden z mála vysokoškolských oborů byl otevírán obor teologie, a tak mnohdy docházelo, a to ne jen v PRL, k velmi odvážným projevům kněží. „Vliv církve byl nejsilnější v Polsku, kde papež vzbuzoval nadšení u beztak již silně věřícího obyvatelstva. Polský katolicismus se nemusel potýkat s problémy, které církve ohrožovaly jinde.“ (Vinen 2007: 389). Byl podporován širokou veřejností, od mladých po staré, od mužů, po ženy, od rolníků, po dělníky. Na základě průzkumu z roku 1983 patřilo kněžství mezi tři nejdůležitější povolání společně s medicínou a právem. V dalších státech, jako NDR nebo Československu církev neměla až takový vliv. Protestantismus zaznamenal také určitý vzestup aktivit proti státu hlavně v 80. letech v NDR, Rumunsku a Maďarsku. Církev mimo jiné začala navazovat komunikaci s disentem. Církev byla tou institucí, která do velké míry měla tu schopnost někdy mírnit určitá hnutí, odboj. Polští představitelé církve mohli komunikovat například se Solidaritou, ale spíše dané možnosti využívali právě k tomu, aby se zachovala určitá rovnováha mezi režimem a bouřlivou veřejností. „Po roce 1985 se opakovaně odmítal setkat (primas kardinál Glemb, který se řadil mezi nejmočnější muže země) s Walesou, vůdcem Solidarity, zatímco se několikrát sešel s generálem Jaruzelským, prvním tajemníkem komunistické strany.“ (Vinen 2007: 388-390).

Papež Jan Pavel II. si přál sjednotit Evropu rozkládající se od Atlantiku po Ural. Toto přání vyjádřil před francouzskými katolíky v květnu 1987. Komunikoval s generálem Jaruzelským, přičemž prosazoval otázku lidských práv a snažil se, aby generál Jaruzelski na práva občanů Polska dbal. Otázkou zůstává, jaká byla skutečnost. Lidé se báli toho, že z papežských návštěv nejvíce vytěží právě generál Jaruzelski a jeho lidé. Dokonce se v 80. letech proslýchalo, že by mohly existovat tajné dohody mezi katolickou církví působící v PRL a PRL jako státem. Církevní hodnostáři se však distancovali. Pro ně obrovskou podporou bylo zvolení Karola Wojtyły papežem. Za dané situace se režimu nechtěli podřídit. Vždyť za sebou měli polskou společnost, která byla již situací ve své zemi znechucena. Nakonec události napomohly k tomu, že v únoru 1989 probíhaly tzv. jednání u kulatého stolu, u kterého byla zastoupena i církev prostřednictvím dvou pozorovatelů. Po dubnové dohodě papež udělil souhlas, aby se navázaly diplomatické styky mezi Vatikánem a nově tvořícím se Polskem. (Luxmoore, Babiuchová 2003: 404-414).

4.4 Opozice a vojenská reakce

Všechny země východního bloku můžeme označit za nedemokratické, proto si nejdříve teoreticky nastíníme, co se skrývá za pojmem opozice v demokracii a v nedemokratických zemích.

Je nutné zdůraznit, že opozice v nedemokratických režimech není totožná s opozicí v demokracii. V rámci demokracie jako opozice působí politické strany, které se nedostaly do vlády a jsou určitou protiváhou pro vládnoucí garnituru. Mohou to být mimo jiné i různá hnutí a skupiny, avšak pobývající mimo politické prostředí, tedy nejsou ani v parlamentu nebo zástupci stran. Další charakteristikou je její legitimizace. Naopak v nedemokratických režimech žádné oficiální uznání nenajdeme, ale v polském případě můžeme najít výjimku, viz níže. Polská „Solidarita“ byla legalizovaná. V rámci studia opozice v nedemokracii je pro nás důležité vědět, jaký má vliv na daný stát a režim samotný, čeho chce dosáhnout

a samozřejmě, jakou reakci u vládní garnitury její činnost vyvolá (Hlaváček, Holzer 2008).

Podle Haralda Gordona Skillinga lze opozici v zemích východního bloku rozdělit na čtyři druhy: základní; frakční; integrální a specifická. Představiteli základní opozice mohou být policisté, právníci, spisovatelé, lidé napojeni na stranu, na byrokracii, kteří sice nesouhlasí s některými politickými otázkami, ale na druhou stranu jim nejde o zdiskreditování režimu. Frakční se odehrává na půdě strany nebo vlády a také jejím cílem není zpochybnění systému. Spíše můžeme vyzorovat různou ideologii. Členové integrální opozice se snaží o svrnutí režimu. Většinou působí proti politice komunistů prostřednictvím demonstrací, násilných protestů a najdeme mezi nimi mládež, církve, umělce, spisovatele, politickou emigraci. Specifická opozice vychází ze strany a je vedena elitami působícími jak v rámci strany, tak i mimo ni (Hlaváček, Holzer 2008).

4.4.1 Opozice – Polsko, Jugoslávie, Maďarsko

Podle Erica Chenoweth a Ireny Lasoty je polská „Solidarita“ příkladem úspěšné opozice. U zemí střední a východní Evropy samozřejmě můžeme najít společné znaky, které vedly k úspěchu opozic. Jedním z určujících prvků byl způsob, jak proti režimu „bojovali“. Nepoužívali násilí, i když třeba například o polském a jugoslávském komunistickém režimu můžeme říci, že nebyl tak tvrdý. Zadruhé představitelé opozice chtěli, aby se dodržovala lidská práva. Další význam mělo utváření sdružení, skupin, které byly organizované a svoji činnost stavěly na demokratických a lidsko-právních principech. V jugoslávském případě došlo k neúspěchu z důvodu roztržitého opozice a neschopnosti působit společně, proto svoji moc Slobodan Milošević posílil. Opozice, pokud chtěla být úspěšná, musela ve svých řadách mít různé typy lidí, kteří byli mladí, ale i staří, intelektuálové, dělníci, v podstatě všechny. Výhodou rozhodně bylo, pokud se do jejího čela postavil silný vůdce, jak se stalo v ČSSR (Václav Havel) a v PRL (Lech Wałęsa) (Chenoweth, Lasota 2009).

Je nutné upozornit na fakt, že protesty lidí byly minimalizovány strachem z možné další sovětské intervence (1956 v Maďarsku; 1968 v Československu). (Holzer 2001: 126-127).

V maďarském případě byla opozice tvořena členy z řad intelektuálů, obzvláště pak po Helsinské konferenci konané v roce 1975 docházelo k jejímu růstu. I v politické oblasti vznikla opozice. Obě mohou být mimo jiné rozděleny podle věku a toho, odkud její představitelé pochází a co chtějí. Starší generace, do jisté míry spolupracující s reformními politiky Maďarské socialistické dělnické strany, vycházela z události roku 1956. Pokoušela se mezi lety 1968-1972 změnit dosavadní maďarský režim a jako modelem Maďarům byly československé události, které proběhly v druhé polovině 60. let. Mladší generace nebyla přímo spojena s danými událostmi, a proto bylo z jejího hlediska nejlepší v systému dále nezůstávat. Druhá generace byla složena z urbanistů, liberálů, ekonomů a populistů. Zaměřovali se na reformy, ať už politické nebo hospodářské a na možnosti využití maďarských tradic v dané situaci. Urbanisté pocházeli z měst a většinou se dali zařadit mezi intelektuály (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 535-537).

V souvislosti s Helsinskou konferencí byly státy Západu i Východu zavázány dodržovat společná ujednání. Významným dokumentem se stal tzv. třetí koš, který byl garantem lidských a občanských práv. Můžeme vysledovat určitou spojitost mezi danou konferencí a vznikající opozicí v PRL v 70. a 80. letech. Polští komunisté byli oproti svým kolegům z ostatních zemí východního bloku u polské veřejnosti oblíbení. Komunismus se v PRL neuchytil jako v jiných zemích. Rokem 1976 začala opozice fungovat nelegálně, ale za to s podporou společnosti. Čtyři roky fungovala bez většího narušování systému. Obrovské narušení systému se uskutečnilo v září 1980, kdy byla oficiálně povolena činnost „Solidarity“. Působila jako určitý protipól dosavadní politiky pouhých šestnáct měsíců, ale i tak dokázala podkopat systém. Už samotná její legalizace naznačovala změnu ve vývoji. Na konci 80. let byla oficiálně Solidaritě povolena činnost. Povolení dostala z důvodu

snahy režimu o překlenutí nejhoršího období, aby se mohl „vzpamatovat a opět“ začít fungovat. Dalším důvodem byla společná participace na reformách. Komunističtí představitelé nechtěli sami za ně nést zodpovědnost (Holzer 2001: 127-131).

4.4.2 Příklady polské opozice – Znak, Výbor na obranu dělníků, Solidarity

V rámci autonomního komunismu se utvořil katolický nezávislý subjekt nazvaný Sdružení „Znak“. PZPR postupem času začala některá uskupení legalizovat. I „Znak“ byl legalizován a jeho centrem se staly časopisy a několik Klubů katolické inteligence. Jeho představitelům se na základě existence mírného pluralismu povedlo v 60. letech dostat do parlamentu. Nesetřvali v něm ale dlouho, jelikož komunisté počet jejich poslaneckých mandátů snížili (Holzer 2001: 123-125). Mezi časopisy, které vycházely pod záštitou „Znaku“, patřily „Tygodnik Powszechny“, měsíčník „Znak“ a „Więź“. „Znak“ mimo jiné disponoval i svým vlastním nakladatelstvím (Bedkowski 2008: 13).

Výbor na obranu dělníků (*Komitet Obrony Robotników - KOR*) byl založen 23. září 1976, přičemž jeho prvních čtrnáct členů⁴⁹ už v nějaké formě opozice působilo. KOR bojoval za lidská práva a v podstatě jeden z impulsů pro jeho vznik bylo podepsání dokumentů na konci Helsinské konference. O rok později, 29. září 1977 se KOR přetvořil do Výboru společné sebeobrany - Výboru na obranu dělníků (*Komitet Samoobrony Społecznej – KSS - KOR*). Souběžně s KORem působilo Hnutí na obranu lidských a občanských práv (*Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela - ROPCiO*). Rozdíl v daných dvou typech opozicí byl, že KOR inklinoval k levici a ROPCiO se vymezovalo pravicově (Bedkowski 2008:13). Události srpna 1980 by se neudály, pokud by KOR vůbec nevznikl a samozřejmě pokud by opozice v průběhu let 1976-1980 nenabrala

⁴⁹ Mezi nimi se nacházeli revizionisté, právníci, tradiční socialisté, křesťanští demokraté, někteří armádní činitelé (bývalí) a samozřejmě i zástupci katolíků (Bedkowski 2008: 13).

potřebné zkušenosti, aby do budoucna mohla v rámci systému působit legálně (Władyka 2011).

Je důležité upozornit na fakt, že SSSR byl mezi státy, které podepsaly v roce 1975 na Helsinské konferenci Listinu lidských a občanských práv. Na základě konání této konference můžeme tvrdit, že nejenže vznikl o rok později KOR, ale v roce 1977 byla podepsána v Československu tzv. Charta 77 jako jedna z dalších iniciativ opozice (Władyka 2011).

Polský Nezávislý samosprávný odborový svaz Solidarita (*Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” – NSZZ Solidarność*) vznikl jako reakce na zvyšování cen potravin. V červenci a srpnu 1980 probíhaly stávky, které nakonec zapříčinily spojení několika stávkových výborů. Na konci srpna došlo k dohodě s vládou a 10. listopadu oficiálně vznikl svaz „Solidarita“. Je nutné upozornit, že vznikla jako reakce na události, které jí předcházely a to i ve světě. Sedmdesátá léta byla léty ropných šoků, propadů ekonomik, proto si Gierkova garnitura začala půjčovat peníze ze zahraničí. Problém nastal, když ze zahraničí peníze chtěli nazpět. To uvedlo PRL ještě do větší krize, než v které původně byla, jelikož se půjčené peníze nedostaly tam, kam měly. Stávky začaly probíhat v Lublinu, v Gdaňsku, kde mimo jiné pracoval i Lech Wałęsa. Poté, co byl propuštěn, začaly vznikat další požadavky dělníků. Nakonec vláda musela přistoupit na dohodu podepsanou 31. srpna. Opět Gdaňsk na severu země byl městem, kde došlo k protestům, které ale v dané době vedly právě k založení Solidarity, jejíž členská základna během několika dnů, měsíců činila kolem 10 milionů členů, a jejímž předsedou se stal samotný Lech Wałęsa (Štern 2007)

V Polsku nedošlo ke kolektivizaci na venkově. Polský Gdaňsk byl nepokojným územím i v minulosti. Počínaje rokem 1967, kdy 22 dělníků bylo ponecháno svému osudu při vypuknutí požáru v trupu lodi jménem Maria Konopnicka, přes zdražování potravin v prosinci 1970 a 1976

a následným protestům dělníků, kdy mimo jiné vnikl již zmiňovaný KOR, v jehož čele stál Jacek Kuroń, se dostáváme do roku 1980, kdy opět v Gdaňsku šli dělníci 14. srpna do stávky a požadovali vznik odborových svazů. Vznikl program, ve kterém bylo zmíněno několik požadavků: Anna Walentynowiczová⁵⁰ a Lech Wałęsa měli být opět přijati do práce, měl být postaven pomník obětem z roku 1970 a v neposlední řadě i požadavek na zvýšení platu dělníků. Gdaňskou loděnici V. I. Lenina podporovaly i okolní továrny a podniky. Lech Wałęsa věděl, že teď již dělníci ustoupit nemohou, proto stávková pohotovost stále trvala. Chtěli přeci, aby vznikly odborové svazy. Události v přímořském „Trojměstí“ (Gdaňsk, Gdyně, Sopot) měly za následek, že i další podniky a továrny začaly přiklánět na jejich stranu a vyhlášovat stávky. Nutno říci, že Gierek v dané době se vracel z návštěvy Moskvy. Na základě událostí a obrovské podpory vznikla v Gdaňsku „Solidarita“. Vznikl dokumentární film s názvem Dělníci '80, na který se lidé mohli dívat po celé PRL. Docházelo k podpisům dohod mezi dělníky, horníky a politickými špičkami. 10. listopadu 1980 byla Solidarita oficiálně zaregistrována v čele s Lechem Wałęsou (Kovács 2010: 257-265).

4.4.3 Válečný stav

Válečný stav byl vyhlášen 13. prosince 1981 Státní radou. Vznikla Vojenská rada národní spásy (*Wojskowa Rada Obronny Narodowej* - *WRON*) v čele s generálem Wojciechem Jaruzelskim. Jednalo se o sovětské „pomoci“, ale vzhledem k tomu, že Rusové v roce 1979 provedli invazi do Afgánistánu a celkově jejich ekonomika nebyla v dané době funkční, nechali polské komunisty na pospas. Vyhlášení válečného stavu mělo vliv i na komunismus ve Francii, kdy při souhlasu s jeho vyhlášením francouzští komunisté ztratili na síle. Nakonec události první poloviny 80. let vedly k roku 1988, kdy proběhla jednání komunistů

⁵⁰ Pět měsíců před svým řádným odchodem do důchodu byla propuštěna za svoje názory proti stávajícímu režimu, komentování situace a životních podmínek dělníků (Kovács 2010: 257-265).

a opozice u tzv. kulatého stolu. V podstatě již od daného roku docházelo k transformaci režimu (Štern 2007).

V polské ústavě nebyly definovány podmínky vyhlášení „výjimečného stavu“, naopak zde můžeme najít podmínky vyhlášení válečného stavu. Vyvstává otázka, jestli dané řešení situace bylo protiústavní. Válečný stav se mohl vyhlásit v situaci, když hrozilo nebezpečí napadení státu jiným státem. V dané situaci ale šlo spíše o zajištění bezpečnosti vnitřní, jelikož ZSRR nebyl schopen a do jisté míry ani nechtěl zasáhnout. Polští komunisté chtěli zůstat u moci, proto se rozhodli pro vyhlášení válečného stavu. V současnosti víme, že z pohledu systému bylo dané vyhlášení protiústavní. Další rozpor vyvstal, kdy válečný stav Státní rada vyhlásila prostřednictvím dekretů s mocí zákona, i když v dané době Sejm zasedal. Podle tehdejší ústavy tato pravomoc příslušela právě parlamentu a jen v případě, kdyby byl nečinný, mohla podobné dekrety vydávat Státní rada (Kubát 2008: 88-90).

Na základě událostí v PRL na začátku 80. let maďarští komunisté podali svým polským kolegům pomocnou ruku. Kadár byl v dané době nakloněn vyhlášení válečného stavu v polské zemi, a tak generála Jaruzelského podporoval. Maďarský komunismus byl sice odlišný od polského, ale i přesto se polští funkcionáři nechávali inspirovat jeho podobou. Byli však upozorněni, že se jedná o něco zcela jiného a odehrávající se v jiné době. Maďarská ekonomická situace byla stabilnější než polská. Zde je uvedeno vyjádření samotného Kadára: „Nestačí dělníkům slibovat krásnou budoucnost, musí něco dostat teď“ (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 537).

V rámci komunistických zemí existovaly vedle sebe stranická a státní linie, přičemž strana hrála hlavní roli. Po odvolání válečného stavu se daná nerovnováha změnila na situaci, kdy PZPR v porovnání s ostatními komunistickými stranami zemí střední a východní Evropy ztratila vliv na výkon reálné moci. Válečný stav totiž vyhlásil generál Jaruzelski a situaci vzala do svých rukou armáda. Představitelé PZPR do

jisté míry stranu zdiskreditovali, jelikož nedokázali danou situaci řešit bez pomoci vojáků (Kubát 2008: 92).

5 ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo zjistit, co způsobilo specifičnost Polské republiky a hlavně Polské lidové republiky v období 1944-1989. Jedním z nesporných důvodů byla samotná implementace komunismu do země a i vztah polských komunistů k ZSRR. Komunistická ústava byla schválena až v roce 1952 a po celé období polským komunistům postačovalo ústavu pouze novelizovat. Dále při protestech obyvatel, představitelé státu chtěli, aby jim církev pomohla uklidnit rozjitřenou společnost. A dalším velmi důležitým aspektem PRL se stalo legalizování opozičního odborového svazu Solidarity. Samotní komunisté legalizovali opozici, ale v zápětí ji opět zrušili, aby ji na konci 80. let opět mohli povolat k přípravám reformy. A samotné vyhlášení válečného stavu nemělo v zemích střední a východní Evropy obdoby.

Druhým cílem bylo potvrdit můj předpoklad, že církev byla natolik silná, že měla vliv na zánik PRL. Daná instituce hrála důležitou roli, jelikož z církevních hodnostářů se stali v 70. a 80. letech prostředníci mezi veřejností a státem. Možná leckterý nevěřící nedokáže pochopit, jak velkou osobností Jan Pavel II. byl pro obyvatele komunistických zemí východního bloku, obzvláště pak pro obyvatele své rodné země – „Polska“. On byl právě osobou, která byla v roce 1978 zvolena papežem, i když pocházela z komunistické země, ale s vysoce věřícím obyvatelstvem. Jedním cílů práce bylo dokázat, že církev měla vliv na zánik Polské lidové republiky. Vždy je důležité mít na paměti, že je mnoho historických událostí multikauzálních. Vznikly na základě více příčin. Můžeme proto tvrdit, že ne jen církev hrála roli při pádu komunismu v PRL, ale i události, které probíhaly, jak v samotné zemi, ale i v zahraničí, a ovlivňovaly tak i politiku a situaci v PRL. V neposlední řadě vzrůstal vliv i opozice a možno tvrdit, že daný růst byl také zapříčiněn událostmi, které se odehrávaly mimo PRL. Příkladem mohou být ropné šoky a ekonomická krize v 70. letech, Helsinská konference a podepsání tzv. třetího koše, zvolení Karla Wojtyły papežem, sovětská invaze do Afgánistánu, která již rozpadající se sovětské ekonomice nepomohla.

Sověti ani do PRL na začátku 80. let neintervenovali, tak jako v případě Maďarska v roce 1956 nebo Československa v roce 1968.

Ve své práci jsem se mimo jiné zabývala i postavením emigrace. Po skončení 2. světové války mnoho Poláků se nevrátilo do své rodné vlasti a zůstali v zahraničí, někteří emigrovali, někteří zůstali na územích, která původně obývali ještě před posunem hranic směrem na západ. Skupinu Poláků můžeme najít v severní Americe nebo v Austrálii, ale hlavním novým domovem se pro Poláky stala Velká Británie, kde dokonce působila politická elita zastupující „svobodné“ Poláky a demokratickou Polskou republiku.

Předkládaná bakalářská práce pojednává o Politickém systému Polska v letech 1944-1989. Dané období je z větší části komunistickým obdobím. PRL oficiálně podle ústavy vznikla až v roce 1952. Bylo důležité začít zkoumat již Polskou republiku, tedy od konce 2. světové války, protože od dané doby komunistická moc v polské zemi nabírala na síle a upevňovala svoji pozici. Zaměřila jsem se proto nejprve na období Polské republiky po 2. světové válce, protože v daném období proběhlo zfalšované referendum a parlamentní volby, ze kterých vzešel Ústavodárný Sejm. Mohla vzniknout ústava nově tvořícího se polského státu. Nejdříve však v roce 1947 byla schválena pouze Malá ústava, která ustanovila základní instituce a vztahy mezi nimi. Stejný Sejm, ještě před vypršením svého funkčního období v roce 1952, schválil již komunistickou ústavu. Poté následovaly pouze novelizace stávající ústavy, z nichž jsem se věnovala změně z roku 1976. Je nutné upozornit na fakt, že Poláci komunistickou ústavu pouze novelizovali, nikoli vytvářeli novou. Od daného roku byla zanesena vedoucí úloha komunistické strany a „lidový“ stát se změnil na socialistický. Polské ústavy nebyly respektovány a to jak představiteli státu, tak dokonce i samotnými obyvateli, lépe řečeno voliči. Do jisté míry někteří z voličů se snažili volby bojkotovat tím, že na volebním lístku nikoho nezaškrtili.

Po konci 2. světové války došlo k posunu polských hranic, kdy několik milionů osob se ocitlo v cizím státě. Bylo nutné se přestěhovat, a přesto mnoho lidí zůstalo na původním území, někteří se vrátili ze zahraničí zpátky, jiní v zahraničí zůstali. Daný posun byl výsledkem jednání Velké Trojky. Během daných jednání se mluvilo i o sférách vlivu v Evropě. Stalin získal střední a východní Evropu. Komunismus byl do země zavlečen sovětskou cestou, nikoli jako v jugoslávském případě, kdy mladí a partyzáni sympatizovali s tamními komunisty. Poláci brali Sověty do jisté míry jako nutné zlo. V průběhu času se i polský komunismus proměňoval. Poláci žili v období stalinizace, destalinizace, krizových roků, které většinou spojoval pokles životní úrovně obyvatel a zdražení základních potravin.

V 70. letech došlo ke snížení mezinárodního napětí, hlavně mezi Američany a Sověty, a tak došlo v roce 1975 k Helsinské konferenci, kde byly podepsány dohody zajišťující lidská práva. PRL byla mimo jiné jedním ze signatářů. Od daného roku začínají představitelé opozice nabírat na síle. O rok později v polském prostředí již začala fungovat opozice v podobě Výboru na obranu dělníků, později se vedle daného výboru vytvořilo i hnutí, které „bojovalo“ právě za dodržování lidských práv. Hlavní předěl v pozici polské opozice znamenal zlegalizování tzv. Solidarity, která vznikla v Gdaňsku na severu země. V roce 1980 hlavně dělníci v gdaňské loděnici nebyli spokojeni se svojí situací a vyhlásili stávkou. K nim se začali přidávat další dělníci po celé zemi, a tak nakonec mohla vzniknout Solidarita, jelikož gdaňští dělníci byli podpořeni dělníky z celé země a polští komunisté se k dané situaci museli postavit. Její činnost však zakázali po 16 měsících. V prosinci 1981 byl vyhlášen generálem Jaruzelským válečný stav a v podstatě od dané doby role PZPR začala upadat. Kontrolu v zemi převzala armáda. Dané vyhlášení se však neslučovalo s ústavou. Komunistická moc začala upadat. Od roku 1988 můžeme vidět jednání, která probíhala mezi opozicí a komunisty. Mým dalším předpokladem bylo, že v PRL vznikla silná opozice, která byla zapříčiněna vztahy mezi PRL a ZSRR a zároveň událostmi ve světě.

Již jsem zmínila, že ekonomika ZSRR byla na konci 70. let ve špatném stavu a po zkušenostech se sovětskými představiteli rozhodli do PRL v roce 1980 nezasahovat. Dělníci v Gdaňsku byli nakonec podporováni dalšími dělníky po celé zemi a to byl jeden z důvodů, proč Solidarita byla legalizována. Polští komunisté museli na danou situaci reagovat a nechtěli rozpoutat násilné a masové protesty dělníků. Neméně významným činem pro vznik opozice bylo konání Helsinské konference a přijetí tzv. třetího koše a snaha o dodržování lidských práv. Opozice v podstatě právě vznikala na požadavcích, které se týkaly lidských práv. Můj předpoklad byl potvrzen.

Jeden z hlavních důvodů rozpadu už od počátku byl fakt, že polští komunisté byli dosazeni „z Moskvy“ (komunismus se sám v Polsku neetabloval) a jejich pozdější do jisté míry laxní přístup vůči Sovětům. Komunistická strana (i když v Polsku nazývaná Polská sjednocená dělnická strana) měla být subjektem, který by zamezoval jakoukoli vzpuru uvnitř země. V širším kontextu se jí to nepovedlo, ba právě naopak polští komunisté nebyli tak rázní a jednotní, jak v jiných komunistických zemích. V samotném stranickém aparátu PZPR došlo k rozepřím, a tudíž tyto skutečnosti mimo jiné vyvolaly tzv. jednání u kulatého stolu, zánik PRL a utvoření III. Polské Rzeczypospolity.

Na závěr mohu napsat, že církev, emigrace, polští představitelé 80. let, opozice, vztahy se ZSRR a dění v mezinárodním prostředí byly součástí mozaiky, která jako celek zapříčinila konec Polské republiky lidové a postupnou demokratizaci systému.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Będkowski, L. (2008): Polityka. Rewolucja Solidarności. Polska od Sierpnia 1980 do Grudnia 1981 - Opozycja w PRL, *Polityka*, Vol. 4, No. 4. s.13., dostupné na:

<http://archiwum.polityka.pl/art/opozycja-wnbsp;pri,399907.html>
(29.3.2012).

Chenoweth, E.; Lasota, I. (2009): Common Elements of Successful Opposition to Communism in Eastern Europe, *IDEE*, dostupné na:

<http://www.ideo.org/cubaideas4.html> (29.3.2012).

Czubiński, A. (1998): *Polska i Polacy po II wojnie światowej : (1945-1989)*. Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza: Poznań.

Eisler, J. (2000): Krizové jevy v Polsku let 1948-1989. Překlad: Vykoukal, J., In: Bruski J.,J. - Maur, E. - Pułaski, M. – Valenta J., (ed.), *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947(1948)-1989*. Historický ústav AV ČR: Praha.

Eisler, J. (2006): Vliv Pražského jara na polský Březen. Překlad: Vévoda, R. In: Blažek, P. - Kamiński, L. - Vévoda, R. ,(ed.), *Polsko a Československo v roce 1968*. DOKOŘÁN: Praha.

Hlaváček, P.; Holzer, J (2008): Opozice v nedemokratických režimech - Vstupní poznámky k možnostem a limitům stávající teorie, *CEPSR*, Vol. X, No. 1., dostupné na: <http://www.cepsr.com/index.php?ID=34> (29.3.2012).

Holzer, J. (2001): Proměny politického systému v Polsku v letech 1948-1989. Překlad: Vykoukal, J., In: Bruski J.,J. - Maur, E. - Pułaski, M. – Valenta J., (ed.), *Mezi dvěma transformacemi Československo a Polsko v letech 1947(1948)-1989*. Historický ústav AV ČR: Praha.

Hradečný, P. (1995): Albánie - Sovětizace bez sovětů (1944-1989). In: Tejchman, M., (ed.), *Sovětizace východní Evropy - Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944-1948*. Historický ústav AV ČR: Praha.

Kallas, M. (2005): *Historia ustroju Polski X-XX w.* Wydaw. Naukowe PWN: Warszawa.

Kallas, M.; Lytiński, A. (2003): *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*. Wydaw. Prawnicze Lexis-Nexis: Warszawa.

Kallas, M., (nedatováno): Konstytucja PRL, *Wszechnica Sejmowa*, dostupné na:

<http://edukacja.sejm.gov.pl/historia-sejmu/polskie-konstytucje/konstytucyjna-prl.html> (20.3.2012).

Kalvoda, J. (2001): Studená válka 1946-1989 – svoboda znamená odpovědnost. DÍLO: Kladno.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 232).

Kosman, M. (2011): *Dějiny Polska*. Překlad: Vitoň, J., Karolinum: Praha.

Kovács, I. (2010): Piłsudski... Katyň... Solidarita... – Klíčové pojmy polských dějin 20. století. překlad: Januška, J., Barrister & Principal: Brno.

Kozłowski, B.: Nowelizacja Konstytucji PRL 10 lutego 1976, *Kalendarium*, dostupné na:

<http://kalendarium.polska.pl/wydarzenia/article.htm?id=35328> (20.3.2012).

Kubát, M (2006a): *Vývoj a proměny státního zřízení Polska 20.století*. DOKOŘÁN: Praha.

Kubát, M. (2006b): Teorie nedemokratických režimů a východní Evropa 1944-1989. *Politologický časopis*. 2/2006, s. 150. Kubát, M. (2008): Státní

zřízení Polské lidové republiky. In: Švec, L. (ed.), *Rusko a jeho sousedé*. Nakladatelství Karolinum: Praha.

Luxmoore, J.; Babiuchová, J. (2003): *Vatikán a rudý prapor. Boj o duši východní Evropy*. překlad: Línek, J. VOLVOX GLOBATOR: Praha.

Paczkowski, A. (2000): *Půl století dějin Polska 1939-1989*. Překlad: Šustrová, P. ACADEMIA: Praha.

Sakson, A. (2004): Migracje w XX wieku. dostupné na: <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/sakson.pdf> (2.5.2012).

seda.pl. *Historyczne mapy Polski*. <http://mapa-polski.seda.pl/> (18.4.2012).

Staron, S. (1969): State-church relations in Poland, *World Politics*, Vol. 21, No. 4, s. 575-601.

Štern, I., (2007): Vznik polské Solidarity a vyhlášení válečného stavu - konec komunismu v Polsku, 6. září 2007, *rozhlas.cz*, dostupné na: http://www.rozhlas.cz/cro6/vsouvislostech/_zprava/vznik-polske-solidarity-a-vyhlaseni-valecneho-stavu-konec-komunismu-v-polsku—378289, (29.3.2012).

Tejchman, M. (1995): Jugoslávie - Jugoslávský stalinismus a roztržka se Stalinem (1944-1989). In: Tejchman, M., (ed.), *Sovětizace východní Evropy – Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944-1948*. Historický ústav AV ČR: Praha.

Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw RP, Nr 18 z 20 lutego 1947 r., poz. 71).

Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr 33 z 23 lipca 1952 r., poz. 233).

Ustawa z dnia 10 lutego 1976 o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw RP, Nr. 5 z 14 lutego 1976 r., poz. 29).

Vinen, R. (2007): *Evropa dvacátého století*. překlad: Novák, V., Vosková, M., Vyšehrad: Praha.

Vykoukal, J. (1995): Polsko - Základní rysy sovětizace (1944-1989). In: Tejchman, M., (ed.), *Sovětizace východní Evropy - Země střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944-1948*. Historický ústav AV ČR: Praha.

Vykoukal, J. (1998): Polsko-sovětské vztahy v letech 1945-1989. In: Leška, V. (ed.), *Rusko, Polsko, střední Evropa: dědictví minulosti a současnost*. Ústav mezinárodních vztahů: Praha.

Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M. (2000): *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Nakladatelství Libri: Praha.

Władyka, W. (2011): Historia Komitetu Obrony Robotników - Lanie wody po wiaderku, 23. října 2011, *Polityka*, celý text dostupný na: <http://www.polityka.pl/historia/1520226,1,historia-komitetu-obrony-robotnikow.read>, <http://www.polityka.pl/historia/1520226,2,historia-komitetu-obrony-robotnikow.read> (29.3.2012).

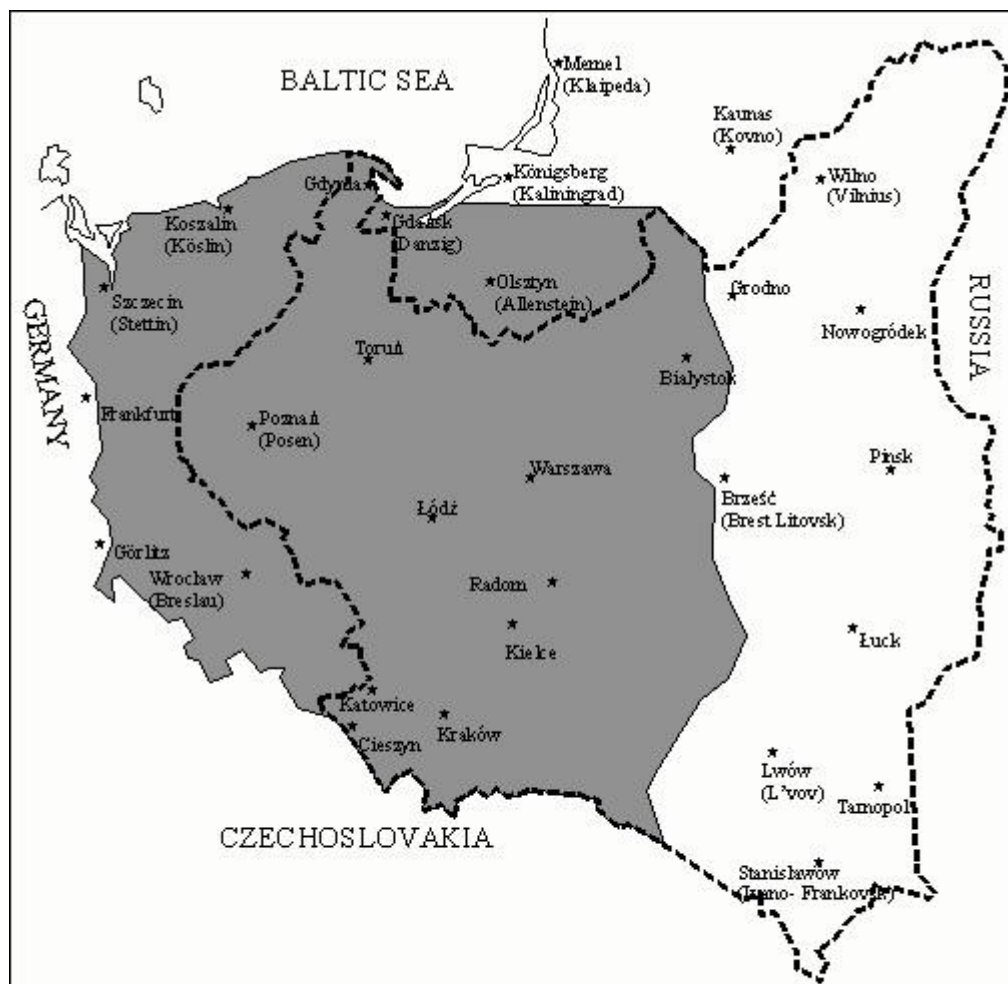
7 SUMMARY

I focus on the Political system of Poland 1944-1989 in my bachelor work. If we would like to get to know more about communist Polish People's Republic (PPR), we also need to focus on afterwar Polish Republic, because between 1943-1952 the communist party (Polish United Workers' Party - PUWP) tried to reach power and build its strong position. There were a referendum in 1946, than parliamentary elections in 1947 and preparation of the Constitution, which was approved in 1952. The country's name was changed by this Constitution to PPR. It said the competencies and relations among the state institution. Some of the articles were followed, but communism is known as a regime, which is willing to use violence to increase its influence and power.

PPR is specific from several point of views. I try to show, in which areas and how PR and PRL were different from other communist countries in Eastern Europe. The communism was implement to the state by Soviet power, not by Poles. And there were several types of communism during the analyzing period. There were several „years“, which were important for Poles and also for other nations. The emigration and the church were specified in PPR, because there was London Polish government and Poles are catholic nation. It is necessary to say, that the opposition in PPR were in 70's and especially in 80's stronger and stronger. The communists tried to destroy it by declaration of belligerency, but it didn't help them. There were negotiations from 1988 between the communists and the opposition and after one year from that the end of PPR came.

8 PŘÍLOHY

8.1 Mapa č. 1 Posun hranic po 2. světové válce

INDEPENDENT POLAND, 1921-1939, After World War II, the borders of Poland shifted west, taking parts of Pommern and Brandenburg and giving up parts of Grodno, Volhynia, and Vilna to Russia.

Zdroj: seda.pl. *Historyczne mapy Polski*. <http://mapa-polski.seda.pl/> (18.4.2012).

8.2 Tabulka č. 1 Etapy ve vývoji polského nedemokratického politického systému v letech 1944-1989

pretotalitarismus	1944-1947/48
kvazitotalitarismus	1947/1948-1956
stranický autoritarismus	1956-1970
byrokraticko-stranický autoritarismus	1970-1980
vojensko-byrokratický autoritarismus	1981-1983
byrokratický autoritarismus	1983-1988/1989

Zdroj: (Kubát 2008: 100).